

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра теоретичної психології

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Вікторії ВОЙТОВИЧ

4 курсу, денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук

Оксана БОРИСЕНКО

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

Олександр КУЦІЙ

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« 1 » травня 2023 р., протокол № 11

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2023

АНОТАЦІЯ

ВОЙТОВИЧ В. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

У кваліфікаційній роботі встановлено, що образ «Я» постає як відносно стійка система поглядів особистості про себе, що лежить в площині усвідомлення, яка стає фундаментом побудови взаємовідносин із навколишнім простором та самим собою. Опрацьовано погляди науковців, згідно яких самооцінка є індивідуальним особистісним судженням про власну цінність, яке транслюється в поглядах та переконаннях індивіда та виступає передумовою та механізмом формування особистісної «Я»-концепції. Досліджено, що ціннісні орієнтації та самооцінка є структурними елементами образу «Я». Опрацьовано та описано диференціацію образів «Я» особистості, які формуються під впливом актуальних систем цінностей та за умови конструктивного рівня самооцінки. Емпірично досліджено, що показник «самооцінка» у здобувачів вищої освіти знаходиться на середньому рівні з тенденцією до високого, що свідчить про адекватне та довірливе ставлення до себе студентів. Доведено, що взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій є досить міцний і стійкий. Автор доводить, що рівень розвитку самооцінки прямо пропорційно впливає на самопочуття здобувача освіти, на його внутрішню систему цінностей і структурний образ «Я».

Ключові слова: самооцінка, здобувачі вищої освіти, ціннісні орієнтації, образ «Я».

ABSTRACT

VOYTOVYCH V. Interrelationship of the image of "I", self-esteem and value orientations of a student of higher education.

In the qualification work, it was established that the image of "I" appears as a relatively stable system of views of the individual about himself, which lies in the plane of awareness, which becomes the foundation for building relationships with the surrounding space and himself. The views of scientists have been elaborated, according to which self-esteem is an individual personal judgment about one's own value, which is translated into the views and beliefs of an individual and acts as a prerequisite and mechanism for the formation of a personal "I" concept. It has been studied that value orientations and self-esteem are structural elements of the self-image. The differentiation of the images of the "I" of the individual, which are formed under the influence of current value systems and under the condition of a constructive level of self-esteem, is elaborated and described. Empirically researched, the indicator of "self-esteem" among students of higher education is at an average level with a tendency to high, which indicates an adequate and trusting attitude of students towards themselves. It has been proven that the relationship between indicators of self-image, self-esteem and value orientations is quite strong and stable. The author proves that the level of development of self-esteem has a directly proportional effect on the well-being of the student of education, on his internal value system and the structural image of "I".

Key words: self-esteem, students of higher education, value orientations, "I" image.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ	
1.1. Основні підходи до розуміння поняття образу «Я» і самооцінки у психологічній науці.....	9
1.2. Класифікація цінностей і ціннісних орієнтацій особистості	18
1.3. Особливості взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.....	26
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Методика, організація та процедура дослідження	35
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	40
Висновки до розділу 2.....	55
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Цілісна, впевнена в собі особистість, яка вмотивована на досягнення результатів у своїй діяльності, з наявними у неї ціннісними орієнтирами здатна реалізувати весь наявний внутрішній потенціал, починаючи уже з вибору професійного вектору у своєму житті. Жоден із тих, хто досягнув значних успіхів у своєму житті не міг би цього зробити без сформованого образу «Я», впевненості у власних можливостях. Самооцінка має безпосередній вплив на формування думки індивіда про самого себе, власні цінності, вміння та здібності, що є так важливо для здобувача вищої освіти.

Розвиток образу «Я» виступає фундаментом успішного становлення здобувачів вищої освіти. Динамічна інтеграція нашого суспільства у світовий простір вимагає якнайшвидшого вирішення проблеми підготовки конкурентоспроможних спеціалістів уже на етапі здобування фахової освіти. Беззаперечним є факт, що наразі наша держава потребує професіоналів, які володіють глибокими та актуальними навичками у своїй спеціалізації, адекватним баченням себе як висококваліфікованого спеціаліста, позитивним ставленням до себе як представника певної професії, системою ціннісних орієнтацій, стійкою мотивацією до якісної та успішної реалізації у обраній професійній діяльності.

Феномен образу «Я» постає предметом досліджень великої кількості науковців. У фокусі напрацювань як зарубіжних, так і вітчизняних вчених можна зустріти яскраві доробки таких психологів, як: Р. Бернс, М. Боришевський, В. Джеймс, І. Кон, С. Максименко, Дж. Мід, А. Мудрик, Ю. Матвєєв, Р. Павелків, К. Роджерс, Л. Співак, В. Столін, З. Фрейд, В. Ядов. Такі дослідники, як Б. Ананьєв, Є. Клімов, О. Кокун, Н. Кузьміна, Л. Шнейдер працювали над окресленням основних особливостей становлення образу «Я» у процесі професійної самореалізації.

В свою чергу, вивченням проблематики самооцінки особистості займалися такі дослідники зарубіжних та вітчизняних психологічних шкіл, як А. Адлер, Ю.

Гіппенрейтер, Е. Еріксон, М. Кляйн, К. Левін, В. Мерлін, А. Маслоу, К. Роджерс, Б. Скінер, Х. Хекхаузен та ін. Опрацювання та окреслення різносторонніх характеристик самооцінки можна відслідкувати у доробках Б. Ананьєва, Р. Бернса, І. Кона, А. Ліпкіної, А. Налчаджяна, А. Спіркіна, В. Століна, І. Чеснокової.

Формування системи ціннісних орієнтацій індивіда виступає предметом цікавості низки прикладних галузей наукових досліджень, серед яких соціологія, філософія, психологія. Вивчення феномену ціннісних орієнтацій із психологічної позиції можна зустріти у напрацюваннях таких представників науки, як Д. Леонт'єв, Ю. Пелех, М. Рокич, В. Франкл, М. Яницький. Ціннісні орієнтації, як окремі елементи свідомості людини описував І. Кон. З іншого боку, дослідженням взаємозв'язку ціннісних орієнтирів та мотиваційної сфери особистості займалися Б. Ананьєв та Л. Божович. В свою чергу, В. Ядов описував ціннісні орієнтації з позиції смислових формувань, які знаходяться на рівні усвідомлення.

Наявна ситуація сучасного періоду розвитку вітчизняної системи освіти формує цікавість до вивчення взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. Зараз, як ніколи, країна потребує спеціалістів із високим рівнем розвитку професійної свідомості та самосвідомості, якого неможливо досягнути без здорового формування образу «Я» особистості, адекватної самооцінки та системи ціннісних орієнтирів, які стануть фундаментом до особистісного зростання.

Здійснений аналіз доступних наукових джерел свідчить про велику кількість досліджень даної проблематики. Проте вони не формують вичерпних відповідей у вивченні обраної нами теми дослідження, що й зумовило актуальність теми нашої роботи: *«Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти»*.

Об'єкт дослідження: образ «Я», самооцінка та ціннісні орієнтації здобувача вищої освіти.

Предмет дослідження: взаємозв'язок образу «Я», самооцінки та ціннісних

орієнтацій здобувача вищої освіти.

Мета дослідження: теоретично вивчити і емпірично дослідити взаємозв'язок образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

Відповідно до мети ми визначили такі **завдання:**

1. Розглянути теоретичні засади дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

2. Виявити рівень розвитку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

3. Встановити взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

4. Обґрунтувати висновки взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти.

В основу нашого дослідження висуваємо **припущення** про те, що структурними елементами образу «Я» є самооцінка і ціннісні орієнтації особистості, тому при високому рівні розвитку образу «Я» (когнітивної складової), самооцінки (афективної складової) існує тісний взаємозв'язок з конструктивними ціннісними орієнтаціями здобувачів вищої освіти, і навпаки: при низькому рівні розвитку образу «Я» та самооцінки існує тісний взаємозв'язок з деструктивними ціннісними орієнтаціями здобувачів вищої освіти.

Для розв'язання поставлених завдань ми застосували комплекс *методів*: *теоретичні* – аналіз, синтез, програмування, систематизація, узагальнення, моделювання; *емпіричні* – тестування: 1. Методика «Шкала самооцінки» (юнацький вік); 2. Опитувальник дослідження самоствалення С.Р. Пантїлєєва.; 3. Методика «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда; 4. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; *статистичні* – метод рангового кореляційного аналізу Спірмена з наступною якісною інтерпретацією та змістовим аналізом.

Статистичний аналіз даних та графічна презентація результатів

здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 22.0) for Windows та пакета програм Microsoft Office for Windows XP Professional.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали загальні принципи психологічної науки. Основні підходи до розуміння поняття образу «Я» і самооцінки у психологічній науці розглядали наступні вчені: А. Адлер, Р. Бернс, М. Боришевський, Ю. Гіппенрейтер, В. Джеймс, Е. Еріксон, І. Кон, М. Кляйн, К. Левін, С. Максименко, А. Маслоу, В. Мерлін, Дж. Мід, А. Мудрик, Ю. Матвеев, Р. Павелків, К. Роджерс, Б. Скінер, Л. Співак, В. Столін, З. Фрейд, Х. Хекхаузен, В. Ядов. та інші.

Класифікацію цінностей і ціннісних орієнтацій особистості розглядали такі вчені як: Л. Акімова, Б. Ананьєв, Л. Божович, Ж. Вірна, Н. Волинець, О. Лазорко, Д. Леонтєв, З. Мірошник, Ю. Пелех, М. Рокич, В. Франкл, М. Яницький та інші.

Організація та емпірична база дослідження: Емпіричне дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти здійснювалося на базі Львівського державного університету внутрішніх справ, при інституті управління, психології та безпеки зі студентами четвертого курсу за спеціальністю 053 «Психологія». У дослідженні брали участь 59 здобувачів вищої освіти, віком від 19 до 24 років. Серед них: 8 хлопців і 51 дівчина

Теоретичне значення дослідження полягає в: уточненні сутності понять «образ «Я»», «самооцінка», «ціннісні орієнтації»; дослідженні класифікації цінностей і ціннісних орієнтацій особистості; розкритті самооцінки і структури образу «Я»; узагальненні розумінь особливостей взаємозв'язку самооцінки з образом «Я» і ціннісними орієнтаціями; теоретико-методологічному обґрунтуванні даного взаємозв'язку.

Практичне значення дослідження виявляється у: дослідженні взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти; виявленні взаємозв'язку між показниками образу «Я», самооцінки і

ціннісних орієнтацій; рекомендаціях щодо впровадженні результатів дослідження у навчальний процес закладів вищої освіти з метою розвитку стабільної самооцінки, формування цілісного образу «Я» і укріплення конструктивних ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти.

Структура роботи. Наукова робота присвячена взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти і складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 53 найменувань та 6 додатків. Основний зміст роботи викладений на 60 сторінках друкованого тексту і включає 5 рисунка. Повний обсяг наукової роботи складає 83 сторінки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Основні підходи до розуміння поняття образу «Я» і самооцінки у психологічній науці

Багаторівневість феномену образу «Я» найбільшою мірою пояснюється його наповненням, сутністю, структурою, концепціями до вивчення. Сучасні наукові дослідження зарубіжної та вітчизняної психологічних шкіл пропонують нам велике розмаїття підходів напрацювань щодо проблематики «Я». Це формує своєрідне відчуття відсутності єдності у поглядах на визначений феномен.

Найбільші труднощі при дослідженні даного понятійного апарату спостерігаються відносно диференціації понять образ «Я» та «Я»-концепція. Пояснюючи феномени образу «Я» та «Я»-концепції як результат розвитку самосвідомості особистості, науковці-психологи мають різні погляди на їх окреслення та розуміння характеру співвідношення між даними дефініціями: хтось ототожнює дані категорії, хтось розділяє, хтось вводить одну з них як складову частину іншої.

Доступні джерела наукових досліджень демонструють нам неймовірну різноманітність підходів та концепцій до визначення феномену образу «Я». Відповідно, згідно переконань науковців І. Кона та В. Століна довгий час така базова дефініція як образ «Я» залишається без чіткого окреслення. Враховуючи той факт, що така проблема пов'язана не лише із термінологічними труднощами низка дослідників здійснюють спроби уніфікувати понятійний апарат даного феномену [36].

Дехто з науковців, зокрема Н. Бамбурак, виділяють два фундаментальних підходи у вивченні проблематики феномену образу «Я»:

1. Підхід з концепції взаємозалежного зв'язку наявних особистісних теорій із феноменом самосвідомості. Протагоністами такого підходу вважаються: Л.

Божович, І. Кон, В. Столін, І. Чеснокова, В. Ядов та ін.

2. Окреслення образу «Я» як продукт формування самосвідомості у онтогенетичному розрізі. Власне, пояснення складових елементів «Я» з позиції феноменологічного, емпіричного та змістовно-логічного аналізу. Основними послідовниками такого підходу стали: Р. Бернс, В. Петровський, К. Роджерс, М. Розенберг, Л. Терлецька, Т. Яценко та ін. [4]

Напрацювання вітчизняних вчених, зокрема доробки Т. Дмитрової [12] дозволяють простежити наступні концепції до визначення структури «Я» особистості. Серед них:

1. Генетична. Концепція, яка пояснює походження образу «Я», психологічні передумови його утворення та розвитку, а також їх роль у побудові психологічної структури образу «Я».

2. Логіко-гносеологічна. Концепція, яка дозволяє відслідкувати зміст структури «Я» та міждисциплінарні зв'язки образу «Я» з іншими науковими напрями психологічної діяльності.

3. Змістова, історична. Концепція, яка вивчає історичні детермінанти утворення образу «Я», опираючись на окреслені індивідуальні особливості життєдіяльності особистості та її характерні відмінності.

4. Функціональна. Концепція, яка дозволяє дослідити ті актуальні функції, які реалізує образ «Я» в процесі життєдіяльності особистості.

5. Структурно-психологічна. Концепція, яка пояснює внутрішні передумови психологічної структури образу «Я», властивості її частин та елементів, а також взаємозалежні зв'язки між ними [47].

В. Пушкар аналізує погляди А. Зеличенко, згідно яких «Я» набуває певних значень, а саме:

- «Я» – як визначена константна одиниця;
- «Я» – як відповідальна за власне життя, переконання, думки, вчинки та моделі поведінки особистість;
- «Я» – як певна форма самоідентифікації індивіда у навколишньому просторі серед оточуючих;

- «Я» – як внутрішнє усвідомлення самого себе [36].

Така різноплановість у поглядах на феномен «Я» отримала значну роль у формуванні змістової концепції образу «Я».

Низка науковців зарубіжної школи психологічних досліджень, серед яких А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, та ін., здійснили значний вклад у вивчення сутності феномену «Я». Вчені пропонували відійти від моделі так званого поатомного подрібнення структури особистості на складові елементи для подальшого їх аналізу. Це, в свою чергу, дозволило вивчати не окремі «Я»-образи, а більш системно підійти до моделі «Я»-концепції особистості [36].

Відповідно, розуміння «Я»-концепції у кожного з дослідників відрізняється. До прикладу, вчений Ш. Самюель [35], диференціює чотири складові концепту «Я», а саме: образ тіла, «Я»-соціальне, «Я»-когнітивне та самооцінка. Трактуювання «Я»-концепції Ш. Самюеля достатньо близьке до розуміння фундаментального «Я» у вітчизняній галузі психологічних досліджень. В свою чергу, М. Розенберг [35] переконує в унікальності «Я»-концепції та пояснює його з позиції «Я»-рефлексивного. Ще з однієї площини, а саме з позиції системи поглядів, переконань та уявлень особистості про себе, як об'єкт динамічного розвитку та вдосконалення пояснював концепт «Я» Р. Бернс [5].

Очевидно, що така багатогранність у підходах вимагає більш детального вивчення співвідношення понять образ «Я», «Я»-концепція та самооцінка. Варто відзначити, що в наявних розробках підходів до окреслення феномену «Я»-концепції науковці чітко виділяють образ «Я» як окремий когнітивний компонент, а також як емоційно-ціннісне самоставлення особистості. Разом з тим, у дослідженнях О. Соколової та В. Століна можна зустріти співвідношення самооцінки із емоційно-ціннісним самоставленням індивіда, а у працях А. Захарової – з образом «Я» [36].

У процесі чіткої диференціації феноменів «Я»-концепція, образ «Я» та самооцінка виникають певні труднощі, які пов'язані із проблематикою прикладних досліджень даних дефініцій. Як от, у процесі здійснення індивідом

самооцінювання знання та, безпосередньо, оцінка взаємодіють у суцільному єднанні. Відповідно, ні феномен образу «Я», ні феномен самооцінки не являється можливим трактувати як автономні дефініції.

Термін «концепція» (від лат. «conceptio» – уніфікований задум, єдина думка, провідний погляд) вміщує в собі окреслену систему переконань відносно певного явища. Це означає, що «Я»-концепція виступає унікальною системою поглядів та переконань, своєрідним когнітивно-емоційним утворенням розуміння самого себе, ставлення до навколишнього простору та самого себе. Іншими словами – це неповторна теорія самого себе [36].

Аналізуючи семантику визначення «образ», стає зрозумілим, що дане поняття вміщує в собі, насамперед, трактування про успішний пошук «Я», повернення до самості, до самого себе. Словник психологічних термінів пропонує нам пояснення образу «Я», згідно якого даний феномен постає як відносно стійка система поглядів особистості про себе, що лежить в площині усвідомлення, яка стає фундаментом побудови взаємовідносин із навколишнім простором та самим собою. Відповідно, до даної системи поглядів можна віднести навички, інтереси, переживання, внутрішні відчуття, інтелектуальні можливості і т.п. [20]

Система образів «Я» дає змогу виокремити такі своєрідні підсистеми уявлень та переконань:

- сукупність уявлень індивіда про власні особистісні властивості та характеристики;
 - уявлення особистості про міжособистісні взаємовідносини з навколишніми людьми;
 - сукупність уявлень людини про актуальні цінності, завдяки яким відбувається формування, становлення та розвиток особистості;
 - уявлення індивіда про самого себе;
 - уявлення особистості про власні цілі та еталони у взаємодії з оточуючими
- [36].

Праця Р. Бернса [5] знайомить нас із трактуванням автора, у якому він

пропонує окреслювати образ «Я» тільки з позиції когнітивної складової самосвідомості особистості. Науковець пояснює це тим, що феномен образу «Я» не здатен у повному обсязі розкрити динаміку, емоційний та оціночний компонент уявлень особистості про самого себе.

У деяких доробках образ «Я» індивіда характеризується як система когнітивних процесів, що здатні регулювати поведінкові патерни у певних умовах. Це тягне за собою виокремлення двох достатньо вагомих підсистем, а саме: соціальну ідентичність та особистісну ідентичність.

1. Соціальна ідентичність у свою основу включає окремі ідентифікації особистості, які характеризуються приналежністю індивіда до різних категорій соціальної взаємодії: раса, стать, національність і т.п.

2. Особистісна ідентичність базується, насамперед, самовизначенням та самоусвідомленням власних фізичних, моральних, духовних, інтелектуальних характеристик та особливостей особистості.

Оцінюючи вищеописане, можна стверджувати, що соціальна ідентичність, наряду із особистісною, постає вагомим фактором впливу на формування самосвідомості та моделей соціальної поведінки [1].

В. Пушкар аналізує та описує погляди А. Мудрик, згідно яких образ «Я» пояснюється як генералізоване уявлення особистості про самого себе, яке здатне змінюватися зі зміною віку індивіда. В образ «Я» досить гармонійно входить сукупність окремих самооцінок. Загалом, ці сукупності мають вплив на формування образу «Я», але можуть з ним не співпадати [36].

Образ «Я» у напрацюваннях М. Боришевського [6] виступає як кінцевий результат самопізнання особистості, а також емоційно-ціннісного ставлення індивіда до самого себе. Науковець трактує образ «Я» з позиції найвищого рівня самоусвідомлення, коли особистість здатна досягнути найбільш високого рівня розуміння сутності власної персони. На відміну такому переконанню, В. Столін [42] описує образ «Я», включаючи в дану дефініцію тільки структурні характеристики індивіда. Разом з тим, науковець зазначає, що образ «Я» являється більш широким феноменом, аніж феномен самосвідомості. Психолог

наводить аргументи в користь того, що образ «Я» вміщує в собі не лише свідомий аспект, а й приховані уявлення та несвідомий компонент на рівні відчуттів.

Образ «Я» постає як феномен суб'єктивного віддзеркалення об'єктивного стану особистості у реальній взаємодії із навколишнім світом. Як окрема дефініція, образ «Я» вміщує в собі змістове наповнення емоційної та когнітивної складових фігури «Я», яку людина змогла виокремити із наявного у неї суб'єктивного досвіду взаємодії із навколишнім простором.

Проведений аналіз теоретичних джерел, який пов'язаний з проблематикою вивчення образу «Я» демонструє нам, що літературне надбання рясніє великою кількістю варіантів диференціації «Я». Серед такої кількості варіантів та поглядів ми зустрічаємо ідею «Я»-реального та «Я»-ідеального; «Я»-соціальне та «Я»-матеріальне; «Я»-теперішнє, «Я»-динамічне, «Я»-можливе, «Я»-фактичне, «Я»-уявне, «Я»-майбутнє; «Я»-рефлексивне; за критерієм темпоральності – «Я»-ретроспективне, «Я»-перспективне, «Я»-актуальне. Абсолютно кожен із науковців, які заглиблювалися у проблематику образу «Я» виокремлював центральне «Я» у відповідності до окреслених завдань власних досліджень. Відповідно, таке різноманіття не дає єдиного трактування і пояснення, проте візуалізує багатогранність концепцій у вивчення образу «Я».

Як ми вже зазначали, аналіз праці Р. Бернса знайомить нас із підходом, у якому образ «Я» виступає аспектом когнітивної складової та формується шляхом генералізації уявлень про самого себе. В той же час, науковець описує феномен самооцінки як афективний аспект, де вона виступає афективною оцінкою уявлень про себе різної інтенсивності прояву. Це пов'язано з тим, що конкретні характеристики образу «Я» здатні викликати емоції різної по силі інтенсивності. З цього виходить, що поведінкові реакції індивіда постають як визначені дії, які виникають під впливом образу «Я» та самооцінки та мають можливість реалізовуватися у продуктивній діяльності особистості, а також у побудові комунікації з навколишніми [5].

Відтак, згідно напрацювань Р. Бернса ми відзначаємо емоційно-ціннісну структуру самооцінки. Науковець описує самооцінку як передумову та спосіб

побудови структури «Я»-концепції, пояснюючи це тим, що вона формує структуру поглядів та знань особистості про саму себе. Очевидно, що Р. Бернс визначає самооцінку, як більш вузьке значення феномену «Я»-концепція [5].

Отже, як стверджував Р. Бернс, самооцінка – це індивідуальне особистісне судження про власну цінність, яке транлюється в поглядах та переконаннях індивіда та виступає передумовою та механізмом формування особистісної «Я»-концепції [5].

Перше визначення «самооцінка» було запропоновано В. Джеймсом, який пояснював його як «образ самого себе» в особистісній структурі. Відповідно до теорії В. Джеймса, структура особистості вміщує в собі наступні елементи:

- складові частини особистісної структури;
- емоції та відчуття, які виникають відносно структурних складових структури індивіда;
- дії, які зумовлюються частини структури особистості [16].

В свою чергу, К. Роджерс пропонує дещо відмінний підхід у розумінні феномену самооцінки. Науковець визначає її як окремий структурний елемент «Я»-концепції особистості. Згідно переконань вченого, «Я»-концепція будується у процесі соціальної взаємодії із значущими об'єктами у житті особистості. Ще один науковець, А. Маслоу, описує самооцінку шляхом аналізу запропонованої ним ієрархії потреб особистості. Із самооцінкою дослідник пов'язує два рівні потреб, а саме: потреба у любові та приналежності та потреба у повазі [16].

Дослідження М. Вагнер демонструють нам наступні детермінанти впливу на самооцінку:

1. Відчуття власної потрібності, бажаності, любові до себе. Для індивіда важливо відчувати прихильність від навколишніх. В іншому випадку така особистість зустрічається з великою кількістю труднощів у емоційно-ціннісній сфері.

2. Почуття гідності. Особистості важливо відчувати гідне ставлення до себе, підтримку з боку оточуючих її людей. Саме в таких умовах відбувається формування позитивного самосприйняття.

3. Відчуття власної компетентності. Людина, яка має адекватне самосприйняття, впевнено дивиться на навколишній світ з легкістю підходить до подолання труднощів найрізноманітнішого характеру [33].

О. Рябчикова формує думку про те, що самооцінка – це психічна система, яка здатна функціонувати на різних рівнях. Науковиця пропонує ідею, згідно якої особистість постає як особливий об'єкт пізнання для самої себе. Процес такого пізнання стає складовою частиною більш широкого пізнання навколишнього світу і реалізується в неперервній взаємодії індивіда із навколишнім простором. О. Рябчикова стверджує, що самооцінка як складний психічний феномен не може реалізовуватися ізольовано від інших психічних процесів, вона тісно пов'язана із пізнавальними процесами та іншими механізмами психічного функціонування [38].

Самооцінку з позиції цінності розглядає К. Леонович [25]. Дана цінність надає особистість собі в цілому, а також окремим сфер своєї діяльності. Фундаментом формування самооцінки постає ієрархічна система поглядів та переконань, які в подальшому переростають у систему цінностей індивіда.

І. Ковалишин, в свою чергу, стверджує, що самооцінка здатна формувати вектори діяльності та активності особистості, її самоставлення та ставлення до тих, хто оточує особистість у звичному житті [19].

Напрацювання сучасних представників психологічної наукової спільноти пропонують нам трактування феномену самооцінки, яке неодмінно пов'язане із емоційним компонентом самоставлення особистості, із розвитком самосвідомості та здатності до глибокої рефлексії, із соціальними детермінантами взаємодії особистості у навколишньому просторі, із самопізнанням та самоусвідомленням, з образом «Я».

Наукові джерела знайомлять нас із феноменом самооцінки як складового елементу самосвідомості, який транслює емоційний компонент та самоставлення особистості до самої себе, своїх здібностей, можливостей, особистісних характеристик та дій [21].

Самооцінка здатна характеризувати міжособистісні взаємовідносини особистості із іншими представниками соціального середовища. Разом з тим, самооцінка демонструє критичність індивіда до самого себе, вимогливість, впевненість, ставлення до успіхів та труднощів у діяльності. Водночас, самооцінка має вагомий вплив на результативність та дієвість особистості у практичній діяльності, а також на становлення її як індивіда у соціальному середовищі.

Нам імponує позиція ряду науковців, серед яких В. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс. Вони трактують феномен самооцінки як певний структурний елемент самосвідомості, на який покладена захисна та регуляторна функції, що впливають на поведінку, продуктивну діяльність та становлення індивіда, а також на його взаємодію із іншими людьми у навколишньому середовищі.

Отже, важливо зауважити, що окреслення феномену самооцінки, як і образу «Я» у психологічній науці є досить неоднозначними. Низка вчених називають образ «Я» та самооцінку основоположними та автономними особистісними новоутвореннями (І. Кон, К. Роджерс та ін.); інші – як складові елементи «Я»-концепції (Р. Бернс); ще хтось – взаємозалежним процесом, який в результаті формує образ «Я» на фундаменті самооцінки; або ж як індивідуальну характеристику особистості. Ми переконані, що жодна із зазначених позицій не суперечать одна одній. Проведений аналіз дозволяє зрозуміти взаємодоповнюючий характер кожного з підходів.

1.2. Класифікація цінностей і ціннісних орієнтацій особистості

Система цінностей та ціннісні орієнтації особистості займають важливе місце у структурі розвитку індивіда. Своєрідною аксіомою виступає той факт, що система цінностей особистості може демонструвати ставлення цієї людини до реалій навколишнього світу, а також до сформованих зв'язків та соціальних контактів. В свою чергу, кожна із сфер продуктивної діяльності та життєвої активності людини потрапляє під вплив мотиваційного компоненту поведінкової сфери. Очевидно, що ціннісні орієнтації постають багаторівневою дефініцією та носять соціально-психологічне наповнення. Система цінностей стає платформою, яка трактує властивості і механізми активності особистості, шляхом формування її поглядів на зовнішній світ, до самої себе, вносячи зміст власним діям, установкам та переконанням [48; 50].

Сучасні напрацювання дослідників даного часу демонструють на багатозаровість у побудові системи ціннісних орієнтацій індивіда. Згідно доступної інформації, ми розуміємо, що система цінностей та ціннісних орієнтацій постають показником мотиваційного компоненту до здійснення продуктивної діяльності. Такою діяльністю можуть виступати задоволення бажань, зацікавленість, потреб і т.п. Водночас, ціннісні орієнтації як автономні структурно-особистісні елементи індивіда демонструють нам ціленаправленість переконань та поглядів людини. Як стверджують науковці, система цінностей у структурі особистості включає в себе результат соціальної діяльності індивіда, наслідки соціальної взаємодії та «лакмусовий папірець» актуальної ситуації у суспільстві [49; 52].

Окреслення феномену «цінність» набуло широкого застосування у джерелах філософської та іншої, більш вузькоспеціалізованої, літератури. Дане визначення пояснює особистісну, соціальну та культурну природу визначених обставин навколишньої дійсності. С. Матяж аналізує трактування П. Менцера, який стверджує, що цінність – це той феномен, який визначається особистістю та її відчуттями і діями найбільш значущим у порівнянні з усіма іншими;

цінністю виступає своєрідна дефініція, до якої можна прагнути, тяжіти, будувати поважне ставлення та визнавати як основоположне [26].

Згідно проведеного С. Матяж аналізу, стає відомою позиція М. Головатого, у якій науковець переконує, що цінності – це деякі переконання, ідеї, погляди, шляхом реалізації яких особистість задовольняє власні потреби та зацікавлення. В свою чергу, аналізуючи напрацювання М. Рокича, науковиця наводить факти про те, що цінність – це достатньо стійке переконання, яке свідчить що обрана стратегія та модель поведінки, або ж кінцева ціль діяльності має значущу роль для особистості. Водночас, науковці С. Возняк та В. Кононенко наводять аргументи в сторону надзвичайної близькості понять «цінність» та «значущість». Дослідники описують, що цінність – це все те, що індивід може цінувати та надавати йому надзвичайно вагомого значення. Відтак, вони говорять про те місце, яке предмет, явище, стан здатні займати у процесі життєвої діяльності особистості [26].

Аналіз феномену цінностей та ціннісних орієнтації у сучасній галузі психологічної науки показує нам широкий спектр напрямів диференціації цих цінностей. Відтак, вони можуть набувати таких ролей, як:

- структурні елементи соціального середовища, які характеризуються значимими акцентами суспільних процесів та виступають вагомою складовою культурного простору;

- наслідок визначеної діяльності особистості (духовної або матеріальної), який постає як об'єкт задоволення її актуальних потреб;

- окреслені правила, стандарти, закони, переконання, яких прагне набути особистість;

- погляди та переконання, які набувають вагомого значення для індивіда, а також стають орієнтирами та еталонами у її повсякденній діяльності [3].

Враховуючи вищезазначене, можна окреслити, що ціннісні орієнтації – це визначена сукупність взаємопов'язаних між собою цінностей особистості, які поєднуються у багаторівневу структуру ієрархічного характеру, а також здатні транслювати життєву спрямованість індивіда [2].

Науковиця Д. Кислинська стверджує, що представники сучасної наукової галузі заперечують феномен ціннісних орієнтацій як приналежну дефініцію у загальній психологічній науці [18]. З цього випливає, що значна частина теоретичних напрямів, які належать до біологічної концепції психологічної науки не беруть цінності та ціннісні орієнтації у фокус емпіричних досліджень.

Аналіз наукових досліджень доводить, що формування системи цінностей та ціннісних орієнтацій індивіда стає можливим завдяки безпосередньому впливу суспільної системи цінностей в умовах актуальної ситуації. Разом з тим, система суспільних цінностей набуває динамічних ознак, які здатні змінюватися в процесі свого онтогенетичного розвитку. Відповідно, стає можливим визначення деяких окремих закономірностей у вивченні впливу соціального середовища на ієрархію ціннісних орієнтирів [51].

О. Рибак аналізує погляди сучасних дослідників, які описують феномен ціннісних орієнтацій з позиції визначеної структурної системи, що постає своєрідним еталоном, шаблоном, контрольним зрізом суспільних цінностей, які особистість включає у моделі власної діяльності та поведінки. Науковиця трактує доробки дослідників, опираючись на власні переконання, у яких ціннісні орієнтації набувають ознак проміжної ланки, завдяки якій відбувається засвоєння морально-духовної культури соціуму, мотивів прикладної діяльності та моделей поведінки членів суспільного середовища [37].

У своїх напрацюваннях, які стосуються класифікації цінностей та ціннісних орієнтацій С. Матяж стверджує, що «ціннісні орієнтації являються інтегративними установками та переконаннями, які особистість за власною волею відповідально обирає для наслідування. Власне, ціннісні орієнтації стають більше включеними, ніж будь-які базові соціальні еталони, шаблони, установки та орієнтири» [26].

Ціннісні орієнтири, у праці Л. Долинської, постають як складовий елемент структури особистості. Відтак, науковиця стверджує, що ціннісні орієнтації – це досить складні утворення, які здатні транслювати поєднання індивідуального та суспільного у структурі особистості; своєрідні форми бачення та розуміння

індивідом обставин навколишньої дійсності, подій власного минулого досвіду, актуальної ситуації та майбутніх цілей і мотивів; усвідомлення сутності власного образу «Я». Як зазначає вчена, наявність сформованої системи орієнтирів створює сприятливий фундамент для побудови гармонійного внутрішнього простору особистості, сприяє упорядкуванню її поглядів, моделей та норм поведінки, дає простір для особистісного самоствердження та реалізації сформованих очікувань соціального характеру [14].

О. Целякова окреслює те, про що може свідчити сформована система ціннісних орієнтирів особистості:

1. Структура індивідуальних поглядів, переконань та еталонів особистості.
2. Загальне спрямування зацікавлень та потенцій індивіда.
3. Визначення цілей та усвідомлення мотивації до діяльності.
4. Рівень потреб, бажань, зацікавлень.
5. Уявлення про актуальний стан речей, а також алгоритм диференціації процесів за рівнем значущості.
6. Готовність до втілення власних сформованих поглядів та переконань [45].

А. Воронін пропонує власний погляд на трактування феномену ціннісних орієнтацій. Науковець визначає їх як один із найбільш значущих елементів структури особистості. Дослідник зауважує, що орієнтири та цінності закріплюються актуальним досвідом життєдіяльності індивіда, усім спектром прожитих переживань. У напрацюваннях А. Воронін стверджує, що ціннісні орієнтації здатні структурувати актуальні процеси та явища життєвої активності на більш значущі та менш вагомні у досвіді індивіда [11].

Із здійсненого аналізу джерел стає зрозуміло, що цінності – це значуща характеристика явища, предмета, процесу в розрізі суспільних особливостей, які можуть реалізовувати запити, зацікавлення, потреби індивіда. Іншими словами, цінності виступають соціально вагомими поглядами про такі процеси як любов, дружба, добро, чесність, справедливість тощо. Ціннісні орієнтири здатні набувати безсумнівного характеру, проте можуть трансформуватися в процесі

розвитку особистості. У певній мірі постають шаблоном для наслідування представникам соціального середовища. Водночас, цінності – це ставлення індивіда до явищ та обставин навколишньої дійсності, яке втілюється формуванням орієнтирів, соціальних установок та значущих характеристик особистості. В такому випадку цінності набувають ознак елементів структури індивіда. Відповідно, в першому випадку цінності постають у фокусі суспільного компоненту, а в другому, очевидно, особистісного [7].

Ми відстежили, що система ціннісних орієнтацій особистості виступає складним та багаторівневим явищем, який вміщує в собі структуру із великою кількістю складових компонентів. Науковці визначають такі структурні елементи ціннісних орієнтацій, як:

- емоційна;
- когнітивна;
- поведінкова [46].

Відповідно, у доробку В. Драченко ми зустрічаємо аналіз цих структурних елементів:

1. Емоційна складова. Аспект, що окреслює особистісний зміст ціннісного орієнтиру. Очевидно, що така важливість може мати вплив на утворення досвіду у позитивному векторі, а також мотивувати до виконання попередніх домовленостей або дотримання рамок.

2. Когнітивна складова. Компонент, який детермінує здатність індивіда до засвоєння та закріплення певних норм та стандартів поведінки, норм, правил, законів, поглядів та установок.

3. Поведінкова складова. Критерій, що позначає готовність особистості до реалізації активної позиції у захисті поглядів та інтересів, які взаємопов'язані із емоційною та когнітивною складовими, а ще із певним набором моделей та шаблонів поведінки, генералізованих та автоматизованих у досвіді індивіда [15].

У вивченні проблематики феномену ціннісних орієнтацій О. Хлонь описує наступні аспекти, які транслиують властивості ціннісних орієнтацій:

- динамічна структура зацікавлень та домагань індивіда;

- загальний характер прагнень та інтересів;
- зміст та рівень зацікавленень, установок та переконань;
- мотиваційно-вольовий аспект прагнень особистості;
- рівень готовності та ресурсу особистості до втілення задумів, планів, реалізації задуманих процесів;
- усвідомлення реальності та алгоритм розрізнення установок за чітко окресленими критеріями значущості для індивіда [44].

Представники сучасної школи психологічних досліджень не дійшли до єдиної уніфікованої класифікації ціннісних орієнтацій. Протагоністи різних підходів та концепцій трактують та описують феномен цінностей та ціннісних орієнтирів з позиції власних поглядів та переконань. Разом з тим, наявність певної класифікації постає важливим кроком у розумінні системи цінностей особистості. Низка дослідників описує ціннісні орієнтації через призму об'єктивного наповнення явищ та обставин навколишньої дійсності. Водночас, ряд інших науковців трактує цінності через призму матеріальності, пояснюючи їх з позиції матеріального еквіваленту. В той же час, у фокус уваги потрапляє ще один напрям поглядів, у якому цінності пояснюються як утворення, що залежать від значущості об'єкта або явища у життєвій діяльності індивіда. Щоправда, психологічні доробки розкривають і концепцію, у якій ціннісні орієнтації поєднуються із їх властивостями та здатністю реалізувати запити, бажання, прагнення індивіда і т.п. [53].

Стає зрозуміло, що наявність такої кількості підходів до визначення феномену ціннісних орієнтацій формує ситуацію різних підходів до їх класифікації.

С. Матяж пропонує власну диференціацію ціннісних орієнтацій, яку можна трактувати як одну із класифікацій. В свою чергу, дослідниця наводить такі категорії розрізнення:

- за об'єктами засвоєння: матеріальні, моральні та духовні;
- за рівнем узагальнення: конкретні, абстрактні;
- за цілями реалізації: егоїстичні, альтруїстичні;

- за позицією у діяльності індивіда: термінальні, інструментальні;
- за характером прояву: ситуативні, стійкі;
- за змістовим наповненням діяльності: пізнавальні, предметні (наприклад, творчі, естетичні і т.п.);
- за кількісним показником: групові, індивідуальні, національні, суспільні і т.п. [26]

Більшість дослідників ціннісних орієнтацій дотримуються класифікації, яку запропонував М. Рокич. Його диференціація цінностей наразі є фундаментальною класифікацією у психології. Згідно розподілу орієнтирів за М. Рокичем, цінності систематизуються, поділяючись на інструментальні та термінальні. Ціннісні орієнтації інструментального характеру постають інструментами досягнення окреслених особистістю цілей. В той час, як термінальні цінності набувають ознак еталону до якого тяжіє та яких бажає досягнути особистість. Очевидно, що термінальні цінності стають метою діяльності особистості. У подальшому такі цінності набувають ознак стійких орієнтирів у життєвій діяльності індивіда. Підхід до диференціації цінностей за М. Рокичем не є еталонною класифікацією, проте здатен характеризувати реальні цінності особистості та ставати основою формування подальших поглядів науковців [23].

С. Бадер, в свою чергу, здійснює спробу згенералізувати доступні розподіли ціннісних орієнтацій та виокремити власну класифікацію орієнтирів. Згідно напрацювань у даному питанні вдалося диференціювати наступні категорії ціннісних орієнтацій:

- розподіл за змістом цінностей: релігійні, сімейні, особистісні, національні, громадянські, естетичні, етичні, творчі, професійні, пізнавальні, культурні і т.п;
- розподіл за об'єктом спрямованості: духовні, моральні, матеріальні;
- розподіл за рівнем впливу на життєдіяльність індивіда: ситуативні, глобальні, стійкі;

- розподіл за кількісною та соціальною характеристикою: індивідуальні (іншими словами, особистісні), групові, колективні, суспільні, загальнолюдські [2].

Разом з тим, серед значної кількості класифікаційних категорій цінностей ми зустрічаємо диференціацію на індивідуальні та колективні цінності. Індивідуальні цінності пояснюють інтереси та переконання окремої особистості, в той час, як колективні – окреслюють цінності, які співвідносні із взаємодією цілої соціальної групи [26].

Здійснений аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ціннісних орієнтацій дозволяє нам відслідкувати велику кількість наявних концепцій та напрямів у трактування даного явища.

Із проведеної нами роботи стає зрозуміло, що формування ціннісних орієнтацій відбувається шляхом опрацювання особистістю досвіду соціальної взаємодії. В подальшому засвоєний досвід транлюється у поглядах та переконаннях індивіда. Разом з тим, з'являється розуміння, що цінності виступають в якості однієї з форм самоусвідомлення та самовираження актуальних переконань та прагнень індивіда. Опрацьований матеріал доводить, що ціннісні орієнтації – це складна багаторівнева система усвідомлених цінностей, які набувають пріоритетних значень та стають еталонами, що супроводжують практично усі сфери діяльності індивіда.

1.3. Особливості взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти

Проблематика вивчення взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах сучасності постає надзвичайно актуальним питанням. Це зумовлено зростанням вимог до формування цілісної особистості, яка здатна усвідомити власне місце у житті, реалізуватися, стати впевненим представником процесу соціальної взаємодії, а також сформуванню особистісних цінностей, які стали б відображенням загальної картини цінностей суспільства.

Вивчення впливу взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та самооцінки на становлення образу «Я» особистості важливо розглядати через призму складних процесів індивіда. Мова йде про самосвідомість, ціннісні орієнтири особистості до навколишнього світу та до себе загалом. З доступної інформації стає зрозуміло, що ціннісні орієнтації виступають одним із структурних аспектів особистості. Відтак, психологічні детермінанти впливу ціннісних орієнтацій на пряму пов'язані із формуванням образу «Я» особистості, а також рівня розвитку самооцінки [29].

Попередній аналіз теоретичних джерел допоміг нам з'ясувати, що феномен самооцінки є складовим елементом образу «Я» особистості. Відповідно, самооцінка постає як певна система переконань, установок та цінностей особистості. Науковці стверджують, що діяльність індивіда, зокрема діяльність здобувачів вищої освіти, значною мірою характеризується актуальною системою цінностей, рівнем самооцінки та сформованим образом «Я», на яких базується побудова їх цілей та мотивації [10].

Ціннісні орієнтації та самооцінка є структурними елементами образу «Я». Відповідно, можна виокремити так зване «Я»-актуальне у здобувачів вищої освіти, яке здатне проявитися у готовності індивіда до реалізації певних дій у ситуації «тут і тепер». Очевидно, що головним сенсом конструктивного формування образу «Я» є успішне функціонування особистості у суспільстві, яке

здатне реалізуватися шляхом взаємодії усіх компонентів структури індивіда. Ю. Горбенко стверджував, що уявлення про себе та бачення себе у світі постає особистісним рівнем організації діяльності та являє собою узгодженість між різноманітними образами «Я» [22].

Самооцінка та конструктивний образ «Я» здобувача вищої освіти формується шляхом взаємозв'язку рівня цінностей та домагань, які утворюються внаслідок пережитого досвіду. О. Дніпрова акцентує увагу, що діяльність здобувача вищої освіти взаємопов'язана із його оцінкою самого себе, а також із образом «Я»-ідеальне. Досягнення поставлених цілей, на думку дослідниці, можливе за умови постійної звірки окресленої мотивації в процесі аналізу образу «Я», власних цінностей та установок [13].

В свою чергу, О. Скрипченко стверджує, що активність особистості може бути зумовлена не лише фігурою «Я»-ідеальне, але має вплив і «Я»-індивідуальне, яке спонукає індивіда до досягнення результатів шляхом реалізації актуальних потреб та зацікавлень, а також «Я»-природне, яке детермінується біологічними передумовами [40].

Не зайвим буде звернутися до системи образів «Я», яке запропонували М. Кун та Т. Макпартленд. Науковці тісно пов'язували самооцінку з характеристиками самосприйняття особистості, тобто з образом «Я» індивіда. Відтак, у запропонованій ними диференціації образів «Я» ми зустрічаємо наступні:

1. «Я»-соціальне. Дослідники пояснювали даний образ «Я», враховуючи факт, що феномен «Я»-соціального формується під впливом соціальних взаємодій різного характеру, а саме: спостереження, наслідування та взаємодія із іншими людьми, врахування оцінок інших людей по відношенню до себе, усвідомлення думок та відчуттів по відношенню до самого себе. Загалом, «Я»-соціальне виступає «дзеркалом» особистості у розумінні сприйняття іншими людьми себе.

«Я»-соціальне включає в себе 7 критеріїв, які можуть бути сформовані під впливом системи ціннісних орієнтирів. Серед них: ідентифікація статі,

приналежність до сексуальної ролі, позиція навчально-професійного спрямування, принадлежність до сімейної системи та прийняття власної сімейної ролі, етнічна принадлежність та громадянство, позиція світосприйняття, принадлежність до визначеної соціальної групи. Власне, «Я»-соціальне вміщує в собі критерії ціннісних орієнтирів [17; 27].

2. «Я»-комунікативне. Науковці описують даний образ «Я» з позиції таких складових елементів:

- здатність до приятельської взаємодії, самосприйняття себе значущою частиною соціальної групи людей;

- безпосереднє спілкування, набуття ролі суб'єкта комунікації, розуміння особливостей та самооцінювання власної взаємодії із представниками навколишнього простору [27].

3. «Я»-матеріальне. Під даною категорією образу «Я», насправді, розуміється низка аспектів, які цілком співвідносяться із системою ціннісних орієнтирів. Відповідно, ми можемо співвіднести такі аспекти матеріального концепту, як: окреслення власних матеріальних надбань, самооцінювання власного забезпечення, ціннісні орієнтації по відношенню до матеріальних благ, ставлення до подій навколишньої дійсності [27].

4. «Я»-фізичне. Фізичний образ «Я» спровокований потребою особистості досягнути комфорту та гармонії у фізичному контексті власного тіла або організму. Досить часто до даного образу «Я» використовуються визначення «схема тіла», «образ тіла», уявлення про себе в аспекті тілесності.

Конструктивно сформоване уявлення про фізичну складову власного тіла, адекватне самоставлення до образу власного тіла постають прекрасними прикладами адекватної самооцінки. Формування образу «Я»-фізичне відбувається під впливом низки соціально-психологічних детермінант та має досить амбівалентний характер. На одному полюсі, «Я»-фізичне утворюється в результаті впливу соціального середовища, який проявляється у шаблонах, стандартах, стереотипах суспільної думки. В той же час, на іншому полюсі

відбувається автономне усвідомлення власних цінностей, суджень, установок, оцінок, уявлень, які пов'язані із зовнішністю.

«Я»-фізичне вміщує в собі наступні аспекти:

- суб'єктивні характеристики своїх фізичних даних та зовнішності;
- фактичні характеристики своїх даних, включаючи ідентифікацію фізіологічного стану здоров'я;
- харчові вподобання;
- шкідливі звички [27].

5. «Я»-діяльне. Дослідники системи образів «Я» окреслюють діяльне «Я» через призму таких детермінант, як наявний актуальний досвід; заняття, діяльність, захоплення, інтереси; самооцінка здатності до активної діяльності; самооцінка знань, умінь, компетенцій та навичок [27].

6. «Я»-рефлексивне. Дана складова образу «Я» характеризується наступними чинниками:

- глобальне, екзистенційне «Я», яке демонструється глобальними твердженнями, які дають недостатній рівень відмінностей одного індивіда від іншого;
- персональна ідентичність, яка проявляється особистісних проявах та рисах характеру, окресленні індивідуальних шаблонів та поведінкових паттернів, емоційному ставленні до самого себе [27].

7. «Я»-перспективне. Дана категорія образу «Я» демонструє часову детермінанту «Я»-концепції. Перспективне «Я» опирається на ідею, згідно якої успішність особистості із об'єктами навколишнього середовища передбачає певну послідовність подій від минулого до майбутнього, включаючи «Я»-теперішнє та «Я»-майбутнє. Значної уваги набуває самооцінка особистості у питаннях ідентифікації ознак, які можна співвіднести з планами, мріями та цілями. Зрозуміло, що наявність актуальних перспектив, планів, цілей на майбутнє несе значний вплив для формування внутрішнього світу особистості. Завдяки наявності актуальних перспектив відбувається трансляція тієї сторони «Я»-концепції, яка свідчить про майбутню картину цілей та домагань.

«Я»-перспективне вміщує в собі 9 критеріїв, які цілком можуть бути сформованими, опираючись на систему цінностей особистості:

- професійна: наміри, мрії, плани, які пов'язані з навчально-професійною діяльністю особистості;
- групова: цілі та потреби, які пов'язані з перспективою приналежності до певної соціальної групи;
- сімейна: погляди, які пов'язані з перспективою реалізації бажаної ролі у сімейній структурі;
- комунікативна: бажання та потреби, які нерозривно пов'язані із перспективою міжособистісної комунікації;
- фізична: мрії, плани, цілі, які співвідносяться із психофізичними категоріями;
- матеріальна: мрії, цілі та плани, які маю пряме відношення до матеріального статусу особистості;
- діяльна: бажання, наміри та переконання, які пов'язані з конкретними зацікавленнями та вподобаннями, а також досягненням певних результатів у визначеній діяльності;
- персональна: цілі, бажання, потреби та наміри, які пов'язані з персональними характеристиками особистості, а саме поведінкою, емоційними станами;
- самооцінка рівня домагань [27].

Відомий психолог З. Фрейд переконував, що внутрішнім поштовхом до розвитку структури особистості стає своєрідний дисонанс між образами «Я»-реальне та «Я»-ідеальне. Мова йде про те, яким індивід бачить себе в актуальному стані і яким би він хотів бачити себе в ідеалі, або ким прагне бути. Здобувачі вищої освіти набувають характеристик таких образів в силу актуальних цінностей та сформованих прагнень до становлення [9].

У своїй науковій праці Ю. Горбенко описує ситуації, у яких здобувачі вищої освіти цілком вірогідно високо оцінюють власні когнітивні та соціальні навички, однак досить на низькому рівні вбачають власні зовнішні критерії.

Наявність самооцінки категорії «Я»-соціальне на високому рівні актуалізує реалізацію потреби у повазі. Така потреба здатна яскраво проявитися у прагненні досягнути значних результатів у обраній професійній сфері («Я»-перспективне). Здобувачі вищої освіти усвідомлюють власні можливості, розуміють всю важливість побудови конструктивної структури особистості, відповідно, система ціннісних орієнтацій набуває значних трансформацій і фокусі можуть з'являтися інші ціннісні орієнтири. Проте, досить часто критичне оцінювання минулого досвіду, неадекватно високий рівень домагань, а також не зовсім здорова самооцінка утворюють труднощі у процесі досягнення результатів [24].

Здобувачі вищої освіти із низьким рівнем самооцінки здатні проявляти досить високу орієнтацію на досягнення результатів. Все це пояснюється тим, що «Я»-ідеальне набуває кардинальних відмінностей від «Я»-реального. Саме тому рівень домагань постає значно вищим, аніж у представників із високим рівнем самооцінки. Найчастіше, здобувачі вищої освіти із самооцінкою високого рівня орієнтуються на ілюзію, згідно якої їх досягнення уже набувають ознак «Я»-ідеального, проте нерідко така ілюзія не має нічого спільного із реальним станом ситуації [22].

Відповідно до цієї концепції стає зрозуміло, що високий рівень розвитку образу «Я», конструктивно сформоване уявлення індивіда про самого себе, адекватний рівень самооцінки мають безпосередній вплив на систему ціннісних орієнтирів здобувачів вищої освіти.

Формування структури особистості вміщує в собі становлення стійкого образу «Я», іншими словами цілісного бачення самого собі у навколишньому просторі. Образ «Я» – багаторівневий феномен, який опирається на сукупність впливу самооцінки та ціннісних орієнтацій.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз наявних літературних джерел дозволив нам опрацювати основи вивчення образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти:

1. У процесі опрацювання робіт науковців досліджено, що багаторівневість образу «Я» найбільшою мірою пояснюється його наповненням, сутністю, структурою, підходами до вивчення. Сучасні наукові дослідження зарубіжної та вітчизняної психологічних шкіл пропонують нам велике розмаїття підходів напрацювань щодо проблематики «Я». Це формує своєрідне відчуття відсутності єдності у поглядах на визначений феномен.

Відслідковано концепції до визначення структури «Я», серед яких: генетична, логіко-гносеологічна, змістова, функціональна, структурно-психологічна.

Встановлено, що образ «Я» постає як відносно стійка система поглядів особистості про себе, що лежить в площині усвідомлення, яка стає фундаментом побудови взаємовідносин із навколишнім простором та самим собою. Відповідно, до даної системи поглядів можна віднести навички, інтереси, переживання, внутрішні відчуття, інтелектуальні можливості і т.п.

Визначено, що образ «Я» виступає як феномен суб'єктивного віддзеркалення об'єктивного стану особистості у реальній взаємодії із навколишнім світом.

Опрацьовано погляди науковців, згідно яких самооцінка виступає індивідуальним особистісним судженням про власну цінність, яке транслюється в поглядах та переконаннях індивіда та виступає передумовою та механізмом формування особистісної «Я»-концепції.

Проаналізовано детермінанти впливу на формування самооцінки, а саме: відчуття власної потреби, бажаності, любові до себе; почуття гідності; відчуття власної компетентності.

2. Узагальнено підходи до визначення поняття «цінності», згідно яких це:

- певні переконання, ідеї, погляди, шляхом реалізації яких особистість задовольняє власні потреби та зацікавлення;

- достатньо стійке переконання, яке свідчить що обрана стратегія та модель поведінки, або ж кінцева ціль діяльності має значущу роль для особистості;

- все те, що індивід може цінувати та надавати йому надзвичайно вагомого значення;

- визначена сукупність взаємопов'язаних між собою цінностей особистості, які поєднуються у багаторівневу структуру ієрархічного характеру, а також здатні транслювати життєву спрямованість індивіда.

Доведено, що формування ціннісних орієнтацій відбувається шляхом опрацювання особистістю досвіду соціальної взаємодії. В подальшому засвоєний досвід транслюється у поглядах та переконаннях індивіда. Разом з тим, визначено, що цінності виступають в якості однієї з форм самоусвідомлення та самовираження актуальних переконань та прагнень індивіда. Опрацьований матеріал довів, що ціннісні орієнтації – це складна багаторівнева система усвідомлених цінностей, які набувають пріоритетних значень та стають еталонами, що супроводжують практично усі сфери діяльності індивіда.

3. Досліджено, що ціннісні орієнтації та самооцінка є структурними елементами образу «Я». Відповідно, можна виокремити так зване «Я»-актуальне у здобувачів вищої освіти, яке здатне проявитися у готовності індивіда до реалізації певних дій у ситуації «тут і тепер». Очевидно, що головним сенсом конструктивного формування образу «Я» є успішне функціонування особистості у суспільстві, яке здатне реалізуватися шляхом взаємодії усіх компонентів структури індивіда.

Опрацьовано та описано диференціацію образів «Я» особистості, які формуються під впливом актуальних систем цінностей та за умови конструктивного рівня самооцінки. Серед таких образів «Я» ми зустрічаємо: «Я»-соціальне, «Я»-комунікативне, «Я»-матеріальне, «Я»-фізичне, «Я»-діяльне, «Я»-рефлексивне, «Я»-перспективне.

Визначено, що високий рівень розвитку образу «Я», конструктивно сформоване уявлення індивіда про самого себе, адекватний рівень самооцінки мають безпосередній вплив на систему ціннісних орієнтирів здобувача вищої освіти.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Методика, організація та процедура дослідження

Емпіричне дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти здійснювалося на базі Львівського державного університету внутрішніх справ, при інституті управління, психології та безпеки зі студентами четвертого курсу за спеціальністю 053 «Психологія». У дослідженні брали участь 59 здобувачів вищої освіти, віком від 19 до 24 років. Серед них: 8 хлопців і 51 дівчина (див. додаток А).

Дане емпіричне дослідження здійснювалося у період військової ситуації в країні, тому форма проведення мала змішаний варіант: як оф-лайн, так і он-лайн. Під час проведення наукового дослідження були враховані необхідні комфортні умови для учасників опитування. Кожному здобувачу вищої освіти надавалася інструкція і стимульний матеріал методик/опитувальників, що спрощувало саму процедуру діагностики. Для проходження опитування психолог-практик здійснював необхідний часовий ліміт і залюбки відповідав на запитання учасників емпіричного дослідження. Сама тема наукового дослідження була цікавою для студентів-психологів, так як розкривала їх відношення до себе, своїх цінностей і їх взаємозв'язок. По завершенню даної діагностичної процедури, психолог-практик опрацював якісний та кількісний аналіз результатів. Отриманні результати були надані учасникам наукового дослідження та обговорювалися варіанти корекції і розвитку їх самооцінки, розширення образу «Я», укріплення нових ціннісних орієнтацій у зв'язку з повномасштабним вторгненням в Україну.

Наукове дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти складалось із *трьох етапів*.

Відповідно до завдань дослідження *I етап* спрямований на підбір

психодіагностичного інструментарію для дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти; *II етап* спрямований на виявлення рівня розвитку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти; *III етап* спрямований на встановлення взаємозв'язку між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти.

I етап наукового дослідження передбачає перелік надійних, валідних і стандартизованих психодіагностичних методик, за допомогою яких буде здійснено дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти:

1. Методика «Шкала самооцінки» (юнацький вік).
2. Опитувальник дослідження самоствавлення С.Р. Пантилєєва.
3. Методика «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда.
4. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Подаємо стисло характеристику кожної запропонованої діагностичної методики.

1. Методика «Шкала самооцінки» (юнацький вік) [28]. Методика налічує 32 твердження на які досліджуваний має надати відповідь використовуючи 5-бальну шкалу: від 4 – «дуже часто» до 1 – «ніколи». Методика діагностує високий, середній і низький рівень самооцінки особистості – її впевненість, рішучість, адекватність і самодостатність у різних ситуаціях життя. Максимальну кількість балів за даною методикою можна отримати 128, мінімальну – від 0 до 43. Отримані бали переводяться у проценти і якісно інтерпретуються.

Перелік тверджень методики, обробка та інтерпретація отриманих даних представлені за посиланням [27].

2. Опитувальник дослідження самоствавлення С.Р. Пантилєєва [41]. Даний опитувальник дозволяє дослідити структуру особистості, ставлення особистості до самої себе з різних структурних позицій. Автор опитувальника розуміє

самоствалення як об'ємну цілісну систему внутрішнього стану особистості, її інтрапсихічний світ. Особлива увага надається уявленням особистості про сенс свого «Я», як вираження сенсу «Я».

Опитувальник представляє 110 тверджень, які передбачають позитивну чи негативну відповідь опитуваного. Кожна відповідь оцінюється у балах в залежності від рівня вираженості даної властивості самоствалення. Отриманні бали переводяться у стени – від 1 до 10 за спеціальною таблицею.

С.Р. Пантисєв представляє 9-ть діагностичних шкал самоствалення:

- замкнутість
- самовпевненість
- самокерівництво
- відзеркалене самоствалення
- самоцінність
- самоприйняття
- самоприхильність
- внутрішня конфліктність
- самозвинувачення.

Перелік тверджень опитувальника, обробка та інтерпретація отриманих результатів представлені за посиланням [41].

3. *Методика «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда [27].* Дана методика спрямована на вивчення змістових характеристик ідентичності особистості, особливо когнітивних, ціннісно-мотиваційних, афективних, поведінкових.

Також методика дозволяє цілісно охопити образ «Я» особистості. Учасники опитування мають 20 разів відповісти у письмовій формі за запитання «Хто Я?» за 12 хвилин.

Далі здійснюється кількісний і якісний аналіз результатів за рахунок контент-аналізу. Під час інтерпретації результатів нами враховувалися розробки та вдосконалення даної методики за Н.Л. Івановою, яка запропонувала відповіді учасників дослідження групувати у так званні 7-м показники-компоненти

ідентичності:

- «соціальне Я»
- «комунікативне Я»
- «матеріальне Я»
- «фізичне Я»
- «діяльне Я»
- «перспективне Я»
- «рефлексивне Я».

Перелік тверджень методики, обробка та інтерпретація отриманих результатів представлені за посиланням [27].

4. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [32; 34]. М. Рокіч розробив ряд ціннісних орієнтацій, які є діагностичними у дослідженні ціннісно-сислової та мотиваційної сфери особистості. Так, система ціннісних орієнтацій визначає спрямованість особистості, її змістовну суть до навколишньої дійсності, до самої себе та до інших людей. Дана методика передбачає з'ясування джерело мотивації і реалізації життєвої активності людини, а саме, її «філософію життя». Методика проводиться як в груповій, так і в індивідуальній формі, використовуючи два класи цінностей:

Термінальні цінності – це прагнення реалізувати поставлені цілі, які варті хорошого і цікаво життя.

Інструментальні цінності – це образ певних дій чи властивість особистості, які є хорошими і цінними у будь-якій ситуації.

Методика є досить зручною та гнучкою у проведенні і обробці результатів. Однак, існують і певні недоліки методики, які стосуються питань щирості у відповідях та у представленні соціально бажаного результату.

Інструкція до методики, а також алгоритм проведення методики, стимульний матеріал до методики, обробка й аналіз результатів та ключ представлені за наступним посиланням [32 34].

Отже, *II етап* спрямований на виявлення рівня розвитку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти реалізовувався за

допомогою запропонованих вище валідних, стандартизованих психодіагностичних методів. Отримані бали за кожним показником відповідних опитувальників переводилися у відсотки і середні значення для здійснення якісного і кількісного аналізу результатів.

III етап спрямований на встановлення взаємозв'язку між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти. Даний взаємозв'язок досліджувався за допомогою статистичного непараметричного рангового кореляційного методу Спірмена. Кореляційний статистичний метод передає процес, при якому прояв однієї ознаки знаходиться в деякій відповідності з проявом іншої ознаки (Н.А. Плохинський) [8; 31; 32].

Статистичний аналіз даних та графічна презентація результатів здійснюється за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 22.0) for Windows та пакета програм Microsoft Office for Windows XP Professional [8; 31].

Таким чином, дослідження на тему *«Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти»* проводилось зі здобувачами вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Інституту управління, психології та безпеки.

У дослідженні було використано чотири психодіагностичних методик за допомогою яких виявлявся рівень розвитку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у сучасних студентів. Дане наукове дослідження дає можливість виявити взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Наукове дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти здійснювалося на базі Львівського державного університету внутрішніх справ, при інституті управління, психології та безпеки зі студентами четвертого курсу за спеціальністю 053 «Психологія». У дослідженні брали участь 59 здобувачів вищої освіти, віком від 19 до 24 років. Серед них: 8 хлопців і 51 дівчина (див. додаток А).

Емпіричне дослідження здійснювалося як оф-лайн, так і он-лайн враховуючи військову ситуацію в країні. У процесі наукового дослідження були враховані необхідні комфортні умови для учасників опитування. Кожному здобувачу вищої освіти надавалася як інструкція, так і бланки опитувальників/методик. Сама діагностична процедура була проведена успішно: здійснений якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, інтерпретація результатів і відповіді на питання були представлені для учасників наукового дослідження. Тема дослідження виявилася цінною і необхідною для здобувачів вищої освіти, які могли дослідити свою самооцінку і життєві цінності, що формують їх образ життя і ставлення до себе.

Представляємо покрокову реалізацію *II* і *III* етапів емпіричного дослідження: *II етап* спрямований на виявлення рівня розвитку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти; *III етап* спрямований на встановлення взаємозв'язку між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти.

II етап наукового дослідження

За методикою «Шкала самооцінки» (юнацький варіант) (див. Рис. 2.1 та додаток Б) зафіксовано, що 20,3% здобувачів вищої освіти отримали низький рівень розвитку показника «самооцінка», що свідчить про їх хворобливий стан, неадекватне відношення до критики, зауважень у свій адрес тощо. Такі студенти часто сумніваються у своїх рішеннях і виборах, правильності дій, проявляють конформність і мають «комплекс неповноцінності».

Середній рівень показника «самооцінка» спостерігається у 52,6% здобувачів вищої освіти, що свідчить про їх схильність до більш хорошого і довірливого ставлення до себе і до інших. Такі студенти іноді слідують за думкою оточуючих і рідко страждають від «комплексу неповноцінності» (див. Рис. 2.1 та додаток Б).

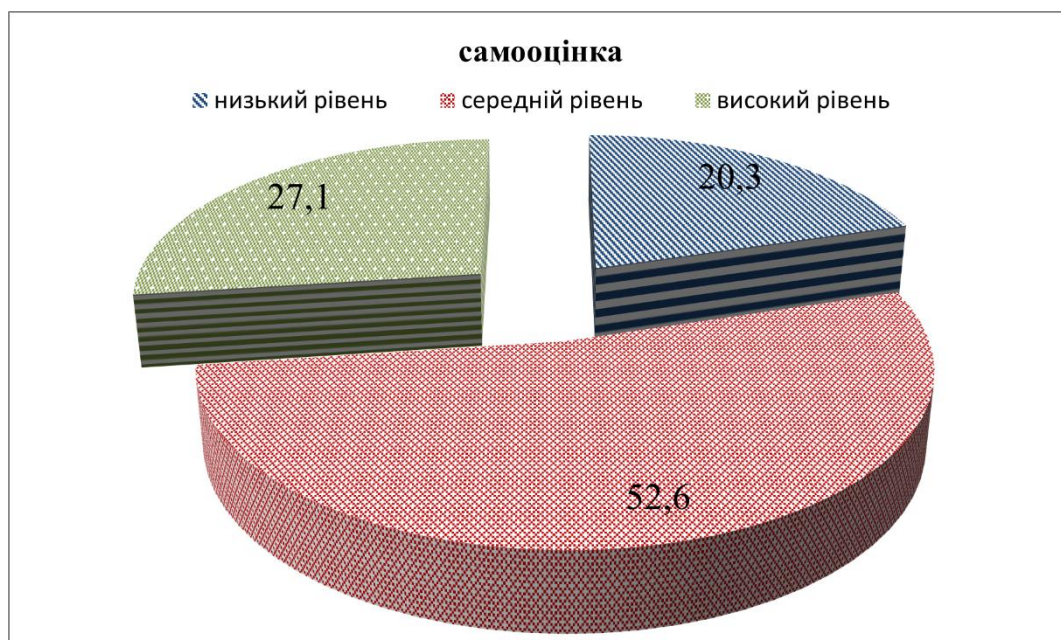

Рис. 2.1. Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку самооцінки

Високий рівень розвитку показника «самооцінка» зафіксовано у 27,1% здобувачів вищої освіти, які адекватно і легко реагують на зауваження інших, впевнені і рідко сумніваються у своїх діях та діяльностях. Таким студентам не притаманний «комплекс неповноцінності», вони впевнено почувають себе у будь-якій життєвій ситуації (див. Рис. 2.1 та додаток Б).

Таким чином, дослідження за методикою «шкала самооцінки» (юнацький варіант) показало, що показник «самооцінка» у здобувачів вищої освіти має середній рівень розвитку з тенденцією до високого, що свідчить про довірливе ставлення до себе студентів. Вони часто відчують себе впевненими, задоволеними, рідко проявляють конформність, прислухаються до своїх потреб і реалізують свої ідеї, а також легко і адекватно реагують на критику зі

сторони, готові визнати свою неправоту, але без страждань і докорів до себе, що відображається у відсутності у них «комплексу неповноцінності».

2. Аналізуючи дані за **опитувальником дослідження самоствлення С.Р. Пантисєва** слід зазначити, що певні шкали самоствлення мають вищий рівень вираженості у здобувачів вищої освіти, ніж інші. Так, див. Рис. 2.2 та додаток В.1 і В.2 фіксуємо, що найбільше середнє значення отримали, здобувачі вищої освіти, за показником *«самовпевненість»* - ($M=8,5$), що свідчить про їх сміливість, впевненість і авантюризм, які мало сумніваються у собі і прагнуть до визнання та самоконтролю оточуючих і своїх результатів. Такі студенти намагаються грамотно і успішно вирішувати свої задачі у соціальному просторі, бути компетентними і переконливими, що надає їм відчуття життя.

Наступне кількісне і якісне середнє значення отримали здобувачі вищої освіти за показником *«внутрішня конфліктність»* - ($M=8,2$), що свідчить про їх вимогливість і самокритичне ставлення до себе та до інших. У них часто виникають розбіжності між *«Я-реальним»* і *«Я-ідеальним»*, що призводить до фрустрації і внутрішнього дискомфорту. Такі здобувачі вищої освіти намагаються втримати баланс між вимогами оточення і їхніми можливостями, однак це не завжди у них виходить, що і призводить як до внутрішніх, так і до зовнішніх конфліктів і непорозумінь (див. Рис. 2.2 і додаток В.1 і В.2).

Важливо відмітити, що за показником *«самоцінність»* здобувачі вищої освіти отримали наступне середнє значення ($M=7,5$), що свідчить про їх прагнення цінувати і берегти своє істинне та унікальне *«Я»*. Вони охоче демонструють свої здібності, індивідуальність, неповторність, важливі погляди, переконання, навіть якщо їх не всі сприймають і підтримують. Іноді критично і вимогливо ставляться до себе (див. Рис. 2.2 і додаток В.1 і В.2).

Далі за силою навантаження середнього значення ми спостерігаємо наступні результати за показниками: *«відзеркалене самоствлення»* - ($M=6,5$), *«самокерівництво»* - ($M=6,3$) та *«самоприйняття»* - ($M=6,2$), які отримали здобувачі вищої освіти. Отримані дані свідчать про прагнення здобувачів вищої освіти розкривати і розвивати своє *«Я»*, свої здібності і таланти, однак вони часто

отримують вибіркове ставлення до себе оточуючих, що засмучує і дратує їх. Однак, не дивлячись на складності, здобувачі освіти адаптуються і регулюють свої особистісні прояви в залежності від соціальної і особистісної ситуації (див. Рис. 2.2 і додаток В.1 і В.2).

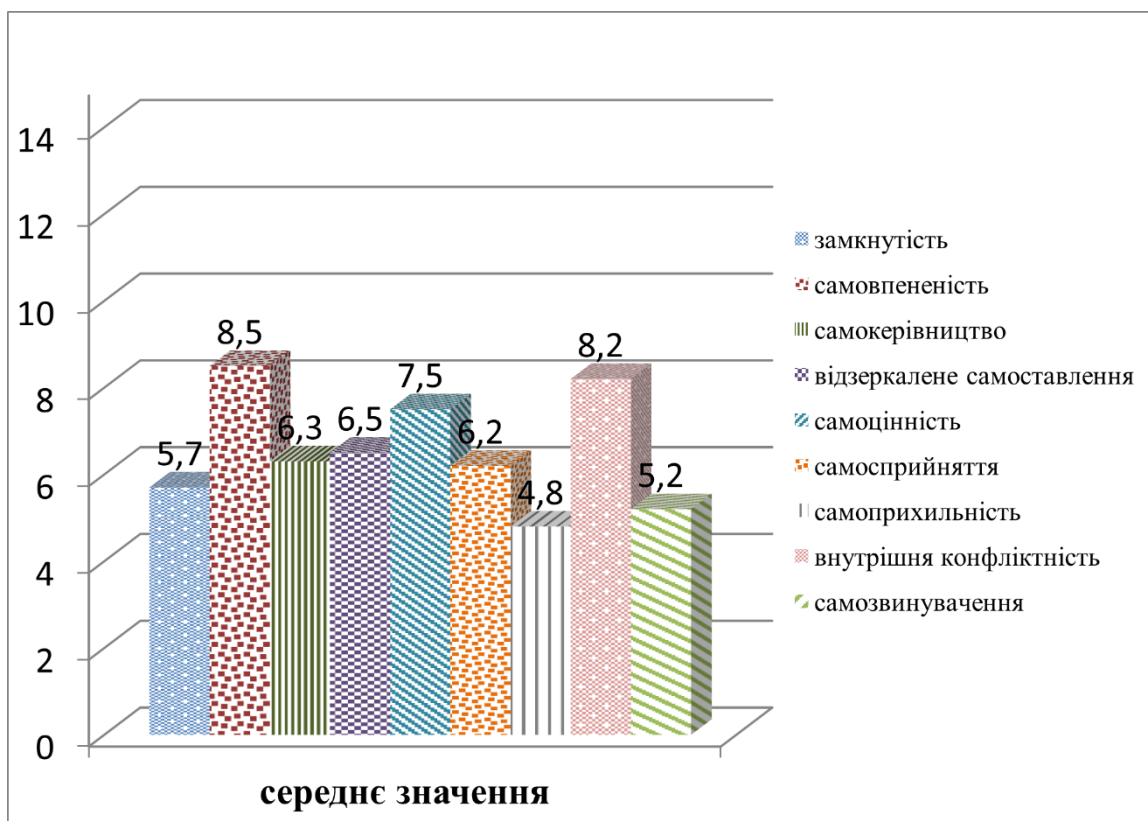

Рис. 2.2. Середні значення вираженості показників самоствавлення у здобувачів вищої освіти

Наступні показники мають такі середні значення у здобувачів вищої освіти як: «замкнутість» - ($M=5,7$) і «самозвинувачення» - ($M=5,2$), що характеризує їх як чесних і відкритих по відношенню до себе, які часом звинувачують себе, часом вихваляють і настоюють на своїх баченнях ситуації. Такі здобувачі вищої освіти не завжди успішно рефлексують і спостерігають за собою, однак прагнуть покращити ці навички і бути більш грамотно-комунікативними у соціальній взаємодії без звинувачень себе і інших та з наміром віднайти ефективне рішення і взаємодію (див. Рис. 2.2 і додаток В.1 і В.2).

Найменше середнє значення здобувачі вищої освіти отримали за показником *«самоприхильність»* - ($M=4,8$), що свідчить про деякі їх складності у змінах свого «Я», у вдосконаленні різних проявів «Я», у співпраці між «Я-реальним» і «Я-ідеальним». Вони часом вибірково до себе ставляться: одні якості замінюють на інші, втрачаючи час і здібності свого «Я», загрозово сприймаючи оточуючий світ див. Рис. 2.2 і додаток В.1 і В.2).

Таким чином, отримані результати за опитувальником дослідження самоствавлення С.Р. Пантилєєва свідчать про те, що показник *«самоствавлення»* знаходиться на середньому рівні розвитку, що свідчить про певну самовпевненість, самоцінність, самосприйняття здобувачів вищої освіти, які часто перебувають у внутрішніх конфліктах, які створюють динамічну систему пошуку кращого рішення і взаємодії з соціальним оточенням і з самим собою. Такі здобувачі вищої освіти прагнуть до вдосконалення свого «Я», до балансу між «Я-ідеальним» і «Я-реальним», до випробувань і конструктивної самокритики, яка допомагає прийняти грамотне рішення і здійснити правильний вибір і вектор розвитку самосприйняття власної особистості.

3. Для дослідження образу «Я» у здобувачів вищої освіти нами була використана методика **«Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда**. Так за результатами методики фіксуємо, що здобувачі вищої освіти отримали найменше середнє значення виборів за показником *«матеріальне «Я»»* - ($M=1,5$), що свідчить про їх не зацікленість у світі матеріальних речей. Так, для студентів матеріальна і фінансова складова є важливою, однак не є «показовою», вони перебувають у стані становлення як професійної особистості, так і особистості, яка в майбутньому буде фінансово забезпечена, тому вибори щодо опису власності, забезпеченості, відношення до грошей, заможності мало фігурували у варіантах відповідей досліджуваних (див. Рис. 2.3 і додаток Г).

Далі за силою навантаження середнього значення виборів, ми спостерігаємо наступні результати за показниками: *«комунікативне «Я»»* - ($M=2,0$) і *«фізичне «Я»»* - ($M=2,0$), що свідчить про їх достатній рівень

комунікації, який можливо і потребує підвищення, але не є критично низьким чи важливим у образі «Я». Здобувачі вищої освіти продемонстрували себе як дружні і комунікативні особи. Також для студентів не характерно часто і детально описувати свої фізичні якості чи переваги. Комунікативні і фізичні характеристики зустрічалися по одному чи два вибори із 20 описаних варіантів, що свідчить про наявність їх, однак не важливість на даному етапі розвитку особистості (див. Рис. 2.3 і додаток Г).

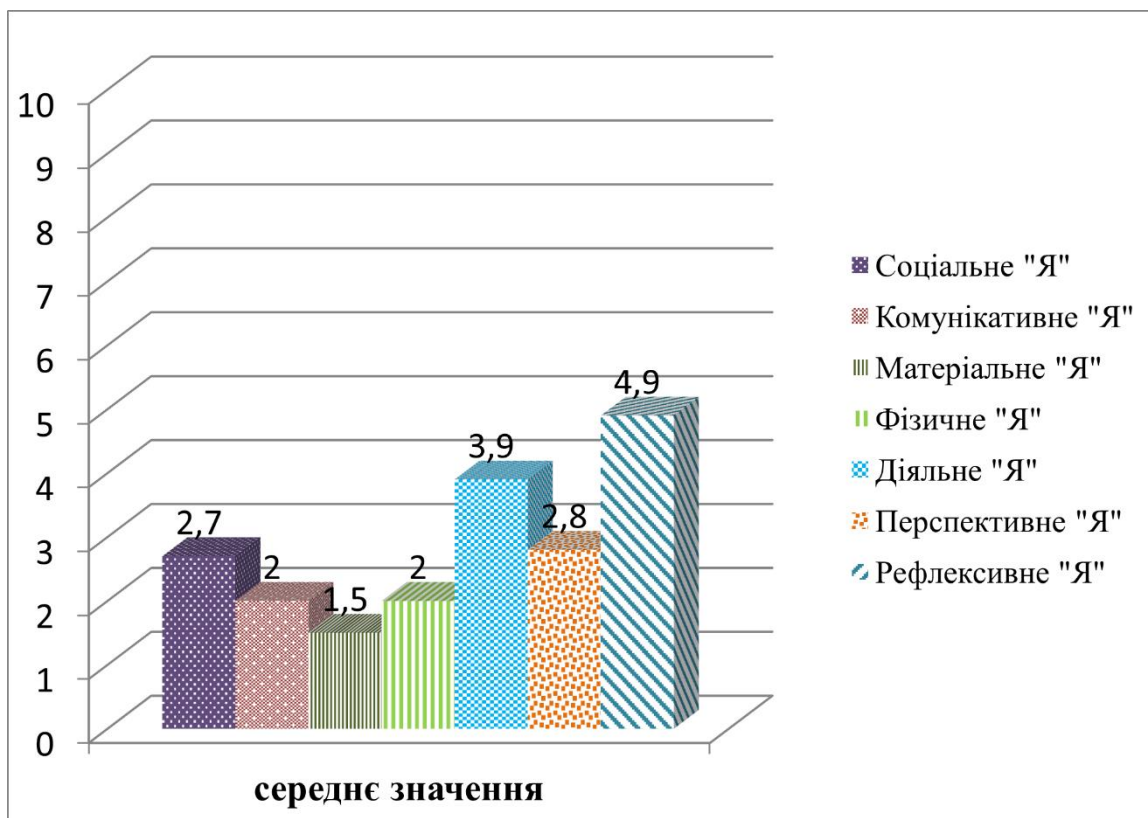

Рис. 2.3. Середні значення вираженості показників образу «Я» у здобувачів вищої освіти

Наступні показники мають такі середні значення виборів у здобувачів вищої освіти як: показники «соціальне «Я»» - ($M=2,7$) і «перспективне «Я»» - ($M=2,8$), що свідчить про явну виражену позицію кожного здобувача вищої освіти в тому, що він має пряме відношення до статті, сексуальної ролі, навчально-професійної позиції, сімейної, етнічно-релігійної, світоглядної, конфесійної, політичної, групової приналежності. В свою чергу здобувачі вищої освіти досить мрійливі і цілеспрямовані, що спостерігалось у їх бажаннях щось

отримати, здобути, мати, розвинути, набути тощо як в особистісному контексті, так і в професійно-діяльнісному. Отримані результати свідчать про чітку соціальну і перспективну ідентичність досліджуваних (див. Рис. 2.3 і додаток Г).

Достатньо виражене середнє значення виборів спостерігаємо у здобувачів вищої освіти за показником «*діяльне «Я»*» - ($M=3,9$), що свідчить про багатий внутрішній світ сучасної молоді: різноманітні захоплення, інтереси, заняття, діяльність (екстрим, відеоігри, фізичні вправи, природа, клуб читачів, програмування, модельний кастинг, кулінарія, спорт, інтелектуальні ігри, подорожі, автошкола тощо), а також представлення розвитку їх вмінь і навичок в певній сфері діяльності, наприклад, вміння плавати, ходити в гори, розуміти складні задачі, розбиратися в програмуванні, знання іноземної мови тощо (див. Рис. 2.3 і додаток Г).

Найбільш виражене середнє значення виборів спостерігаємо у здобувачів вищої освіти за показником «*рефлексивне «Я»*» - ($M=4,9$), що свідчить про їх вміння аналізувати себе, бути об'єктивними до себе і до інших, співставляти свої якості з якостями інших особистостей, розуміти свою природу, особливості характеру, індивідуальний стиль поведінки, персональні характеристики, емоційне ставлення до себе тощо. Здобувачі вищої освіти представили себе у світлі добрих, надійних, щирих, товариських, наполегливих, нетерплячих, конфліктних, агресивних, гордих, сміливих, ввічливих, нарцистичних, депресивних, сором'язливих особистостей тощо (див. Рис. 2.3 і додаток Г).

Таким чином, за методикою «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда ми виявили домінуючі структурні образи «Я» у здобувачів вищої освіти. Так, показник образ «Я» знаходиться на середньому рівні розвитку з тенденцією до високого за проявами рефлексивного «Я», діяльного «Я», перспективного «Я» і соціального «Я», що свідчить про активну позицію здобувачів вищої освіти у сучасному світі, де вони демонструють себе як соціально-перспективними майбутніми професіоналами, які володіють як позитивними, так і негативними особистісними якостями, мають безліч захоплень і інтересів, ставлять цілі і готові їх досягати, розвиватись і не

зациклюються на матеріальних речах, однак готові вдосконалювати свою комунікативну компетентність, щоб розуміти і чути інших у соціальній взаємодії.

4. Аналізуючи дані за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, спостерігаємо наступні результати: так, здобувачі вищої освіти надають перевагу таким *термінальним цінностям* як: активне діяльне життя (M=4,9), здоров'я (M=5,0), цікава робота (M=5,4), любов (M=5,9), матеріально забезпечене життя (M=6,5) (див. Рис. 2.4 і додаток Д.1).

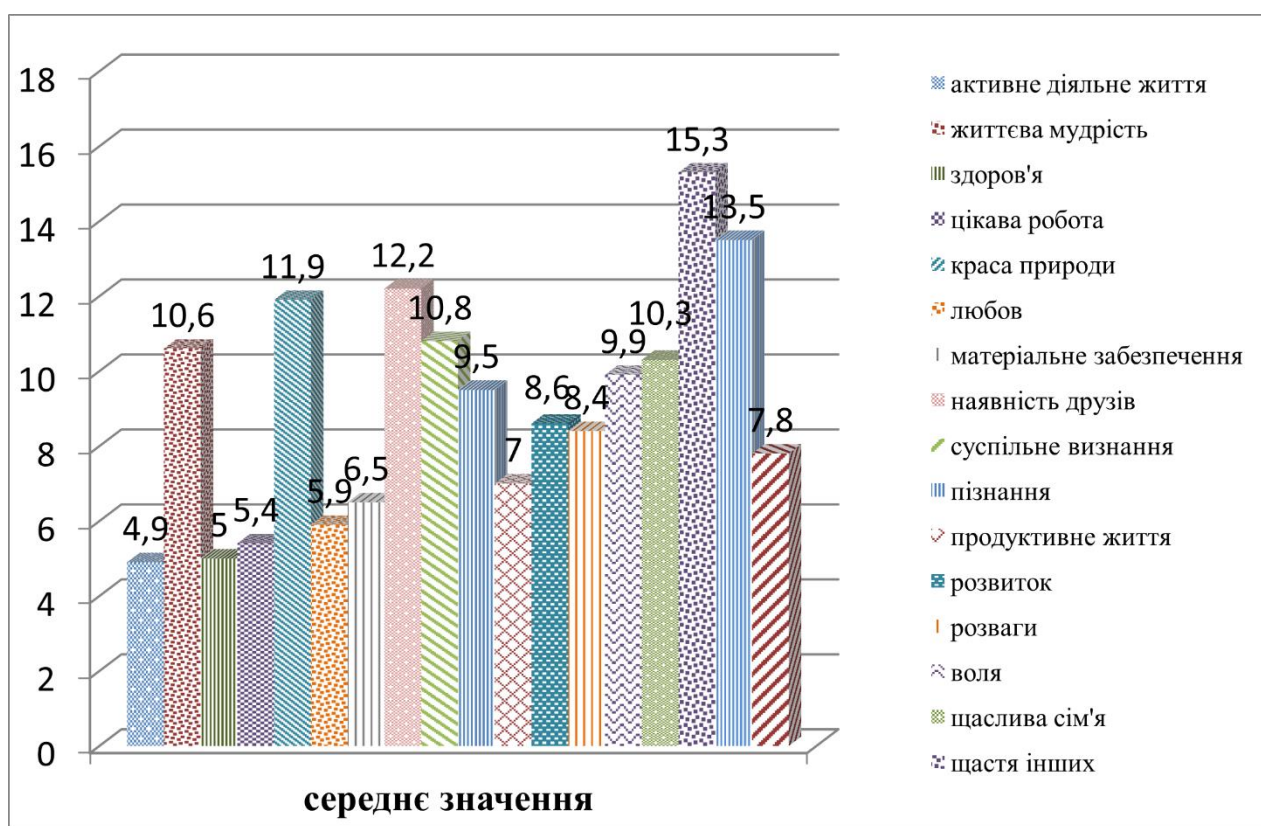

Рис. 2.4. Середні значення вираженості показників термінальних цінностей у здобувачів вищої освіти

Найменший вибір, здобувачі вищої освіти, надали таким *термінальним цінностям* як: щастя інших (M=15,3), творчість (M=13,5), наявність гарних і вірних друзів (M=12,2), краса природи і мистецтва (M=11,9), суспільне визнання (M=10,8). Отримані дані свідчать про те, що для здобувачів вищої освіти цінним на сьогодні є фізичне і психічне здоров'я, гармонійні партнерські стосунки та

любов, активне насичене життя при цікавій роботі і матеріальне забезпечення. Дані цінності відображають тенденцію сучасної молоді і їх вибори у перспективах. На даному етапі студент вищої освіти ще не цікавиться створенням сім'ї, ще теж не готовий творити в своє задоволення – це залишається на потім, щастя інших залежить від інших, а не від нього, присутність в житті вірних друзів є не дуже актуальною, так як наявність їх є достатньою і є стабільною цінністю, краса мистецтва і природи є актуальною в період відпочинку, а соціальне визнання не на часі, теж в перспективі. Тому у кризовий життєвий період здобувачі вищої освіти цінують здоров'я, любов і наявність матеріального забезпечення, щоб перечекати військові дії в Україні.

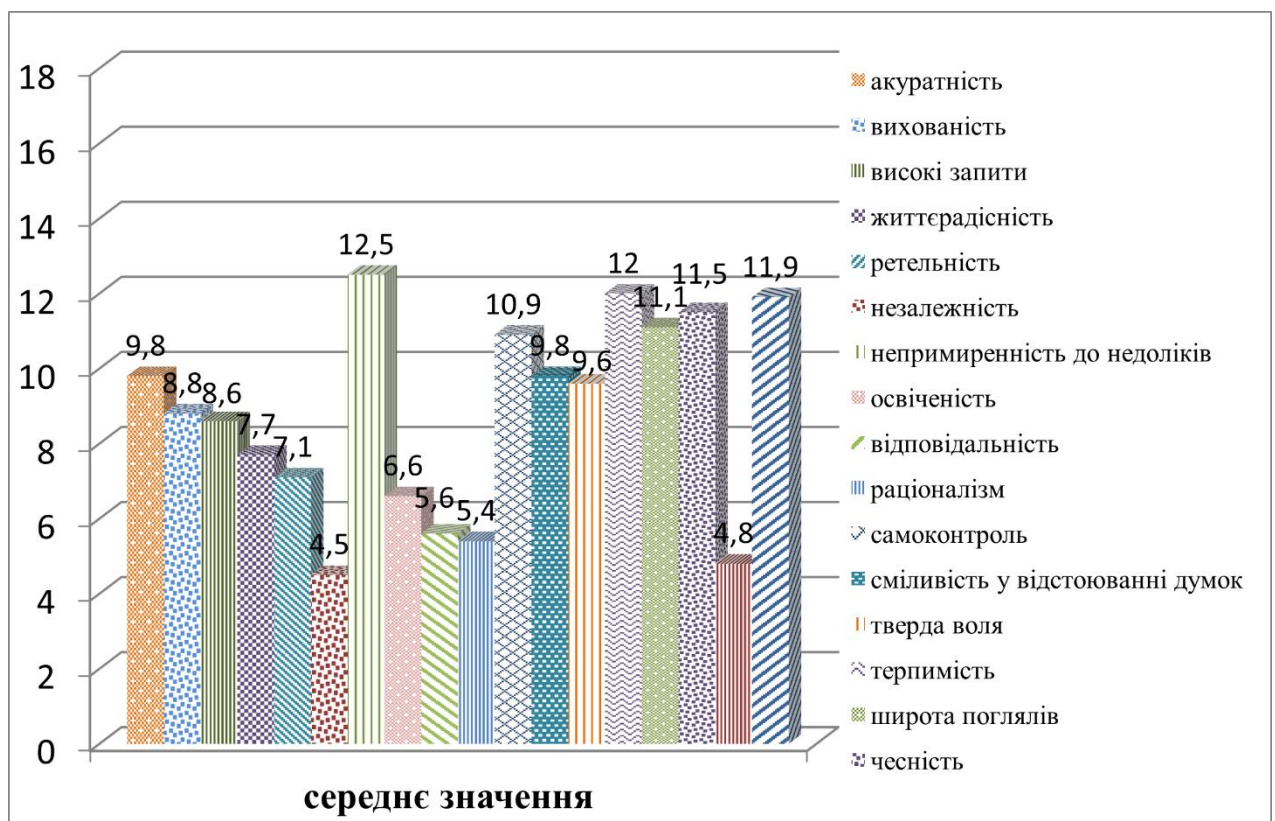

Рис. 2.5. Середні значення вираженості показників інструментальних цінностей у здобувачів вищої освіти

Наступний аналіз ціннісних орієнтацій показує, що здобувачі вищої освіти надають перевагу таким *інструментальним цінностям* як: ефективність у справах (M=4,8), раціоналізм (M=5,4), відповідальність (M=5,6), освіченість

(6,6), ретельність (M=7,1) та життєрадісність (M=7,7). Отримані дані свідчать про те, що сучасна молодь надає перевагу цінностям, які дають можливість матеріально їх забезпечити, а саме наявність відповідної освіти, раціональний підхід у справах і їх ефективність, відповідальне і ретельне відношення до покрокових дій у досягненні чітких цілей є перевагою і привілеєм сучасності.

Найменш привабливими, для здобувачів вищої освіти, інструментальними ціннісними орієнтаціями є непримиренність до недоліків у собі й інших (M=12,5), терпимість (M=12), чуйність (M=11,9), чесність (M=11,5), широта поглядів (M=11,1), що свідчить про просте відношення сучасної молоді до своїх і чужих недоліків, вони розуміють, що людська суть недосконала і кожен має право на помилку, відповідно не всі є чесні, правдиві і не кожен може щось терпіти чи прощати, чи витримувати чужу точку зору, яка іде в розріз із ситуацією в Україні тощо, також студенти не завжди є чуйні і турботливі у кризовій ситуації, так як потребують самі підтримки і спокою. Тому у кризовий період життя здобувачі вищої освіти концентруються на навчанні, ефективності у справах і відповідальності, щоб емоційно не вигоряти (див. Рис. 2.5 і додаток Д.2).

Таким чином, за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича були досліджені основні термінальні і інструментальні ціннісні орієнтації здобувачів вищої освіти і з'ясовано, що здобувачі вищої освіти найбільше надають перевагу таким цінностям як активне діяльне життя, здоров'я, цікава робота, любов і матеріально забезпечене життя, а також ефективність у справах, раціоналізм, відповідальність, ретельність і освіченість, що свідчить про ділове відношення до життя у сучасної молоді, яка прагне до росту, вдосконалення, отримання престижної роботи, до активності, здоров'я і любові. Данні цінності відображають сильну особистісну позицію здобувачів вищої освіти, які знаходяться у активній життєвій позиції і несуть відповідальність за своє життя і майбутнє.

Представляємо реалізацію *III етапу* наукового дослідження.

III етап спрямований на встановлення взаємозв'язку між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти.

Дослідження взаємозв'язку між означеними вище явищами проводилася за допомогою статистичного непараметричного методу – метод рангової кореляції Спірмена [8; 31]. Статистична процедура здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 22.0) [8; 31].

Аналіз отриманих результатів за кореляційним методом (див. додаток Е.1, Е.2, Е.3, Е.4, Е5) розкриває кореляційні зв'язки між показниками *образ «Я»* за методикою «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда, показником *самооцінка* за методикою «Шкала самооцінки» (юнацький вік), показниками *самоставлення* за опитувальником дослідження самоставлення С.Р. Панталеєва і показниками *ціннісних орієнтацій* за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Між даними показниками існують прямопропорційні і оберненопропорційні кореляційні зв'язки, слабкої, помірної і середньої сили при статистичній значущості ($p < 0,05$; $p < 0,01$).

Так, аналізуючи кореляційну матрицю (див. додаток Е.1, Е.2, Е.5) ми фіксуємо, що показник «самооцінка» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками *ціннісних орієнтацій і образу «Я»*: «активне діяльне життя» ($r = 0,321$; $p \leq 0,05$); «здоров'я» ($r = 0,302$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,423$; $p \leq 0,05$); «наявність гарних і вірних друзів» ($r = 0,532$; $p \leq 0,05$), «розвиток» ($r = 0,253$; $p \leq 0,05$), «творчість» ($r = 0,409$; $p \leq 0,05$), «незалежність» ($r = 0,400$; $p \leq 0,05$), «сміливість у відстоюванні думок» ($r = -0,503$; $p \leq 0,05$), «ефективність у справах» ($r = 0,422$; $p \leq 0,05$), «комунікативне «Я»» ($r = 0,351$; $p \leq 0,05$), «діяльне «Я»» ($r = 0,425$; $p \leq 0,01$).

Показник «замкнутість» має слабкі і помірні кореляційні зв'язки з показниками *ціннісних орієнтацій і образу «Я»*: «активне діяльне життя» ($r = -0,485$; $p \leq 0,05$); «наявність гарних і вірних друзів» ($r = -0,322$; $p \leq 0,01$); «продуктивне життя» ($r = -0,342$; $p \leq 0,05$); «щасливе сімейне життя» ($r = -0,356$; $p \leq 0,05$), «вихованість» ($r = 0,350$; $p \leq 0,05$), «відповідальність» ($r = -0,321$;

$p \leq 0,05$),), «соціальне «Я»» ($r = -0,323$; $p \leq 0,05$),), «діяльне «Я»» ($r = -0,278$; $p \leq 0,05$),), «рефлексивне «Я»» ($r = -0,400$; $p \leq 0,05$).

Показник «самовпевненість» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «активне діяльне життя» ($r = 0,317$; $p \leq 0,05$), «здоров'я» ($r = 0,287$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,421$; $p \leq 0,05$), «матеріально забезпечене життя» ($r = 0,689$; $p \leq 0,05$), «пізнання» ($r = 0,389$; $p \leq 0,05$), «упевненість у собі» ($r = 0,512$; $p \leq 0,05$), «високі запити» ($r = 0,329$; $p \leq 0,05$), «незалежність» ($r = 0,371$; $p \leq 0,05$), «раціоналізм» ($r = 0,321$; $p \leq 0,05$), «сміливість у відстоюванні думок» ($r = 0,333$; $p \leq 0,05$), «соціальне «Я»» ($r = 0,301$; $p \leq 0,05$), «матеріальне «Я»» ($r = 0,501$; $p \leq 0,05$), «діяльне «Я»» ($r = 0,376$; $p \leq 0,05$).

Показник «самокерівництво» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «активне діяльне життя» ($r = 0,529$; $p \leq 0,05$), «цікава робота» ($r = 0,398$; $p \leq 0,05$), «матеріально забезпечене життя» ($r = 0,336$; $p \leq 0,01$), «продуктивне життя» ($r = 0,437$; $p \leq 0,05$), «розваги» ($r = 0,298$; $p \leq 0,05$), «життєрадісність» ($r = 0,398$; $p \leq 0,05$), «ефективність у справах» ($r = 0,312$; $p \leq 0,05$), «соціальне «Я»» ($r = 0,608$; $p \leq 0,05$), «матеріальне «Я»» ($r = 0,277$; $p \leq 0,05$), «перспективне «Я»» ($r = 0,447$; $p \leq 0,05$).

Показник «віддзеркалене самоствавлення» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «цікава робота» ($r = 0,634$; $p \leq 0,05$), «високі запити» ($r = 0,201$; $p \leq 0,05$), «відповідальність» ($r = 0,355$; $p \leq 0,05$), «широта поглядів» ($r = 0,278$; $p \leq 0,05$), «рефлексивне «Я»» ($r = 0,296$; $p \leq 0,05$).

Показник «самоцінність» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «активне діяльне життя» ($r = 0,631$; $p \leq 0,05$), «життєва мудрість» ($r = 0,498$; $p \leq 0,05$), «здоров'я» ($r = 0,287$; $p \leq 0,05$), «краса природи і мистецтва» ($r = 0,357$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,561$; $p \leq 0,05$), «суспільне визнання» ($r = 0,329$; $p \leq 0,05$), «воля» ($r = 0,336$; $p \leq 0,05$), «щасливе сімейне життя» ($r = 0,490$; $p \leq 0,05$), «упевненість у собі»

($r = 0,455$; $p \leq 0,05$), «вихованість» ($r = 0,436$; $p \leq 0,05$), «непримиренність до недоліків» ($r = -0,301$; $p \leq 0,05$), «освіченість» ($r = 0,431$; $p \leq 0,05$), «чесність» ($r = 0,453$; $p \leq 0,01$), «чуйність» ($r = 0,411$; $p \leq 0,05$), «фізичне «Я»» ($r = 0,477$; $p \leq 0,05$), «діяльне «Я»» ($r = 0,457$; $p \leq 0,05$), «рефлексивне «Я»» ($r = 0,549$; $p \leq 0,05$).

Показник «самоприйняття» має слабкі і помірні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «життєва мудрість» ($r = 0,300$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,478$; $p \leq 0,05$), «продуктивне життя» ($r = 0,239$; $p \leq 0,05$), «освіченість» ($r = 0,318$; $p \leq 0,05$).

Показник «самоприхильність» має слабкі і помірні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «відповідальність» ($r = 0,404$; $p \leq 0,05$), «терпимість» ($r = -0,281$; $p \leq 0,05$), «перспективне «Я»» ($r = 0,335$; $p \leq 0,05$), «рефлексивне «Я»» ($r = 0,450$; $p \leq 0,05$).

Показник «внутрішня конфліктність» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «любов» ($r = -0,432$; $p \leq 0,05$), «наявність гарних і вірних друзів» ($r = -0,361$; $p \leq 0,05$), «розвиток» ($r = -0,319$; $p \leq 0,05$), «щасливе сімейне життя» ($r = -0,387$; $p \leq 0,05$), «життєрадісність» ($r = -0,301$; $p \leq 0,05$), «незалежність» ($r = -0,218$; $p \leq 0,05$), «раціоналізм» ($r = 0,310$; $p \leq 0,05$), «перспективне «Я»» ($r = -0,386$; $p \leq 0,05$), «рефлексивне «Я»» ($r = 0,431$; $p \leq 0,05$).

Показник «самозвинувачення» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій і образу «Я»: «життєва мудрість» ($r = -0,282$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = -0,312$; $p \leq 0,05$), «життєрадісність» ($r = -0,345$; $p \leq 0,05$), «раціоналізм» ($r = 0,400$; $p \leq 0,05$), «чесність» ($r = -0,341$; $p \leq 0,05$).

Аналізуючи кореляційну матрицю (див. додаток Е.3, Е.4) ми фіксуємо, що показник «образ Я» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: так, показник «соціальне «Я»» корелює з «активне діяльне життя» ($r = 0,321$; $p \leq 0,05$), «матеріально забезпечене життя» ($r = 0,329$; $p \leq 0,05$), «суспільне визнання» ($r = 0,412$; $p \leq 0,05$), «щасливе сімейне життя» ($r = 0,409$; $p \leq 0,05$), «щастя інших» ($r = 0,308$; $p \leq 0,05$),

«упевненість у собі» ($r = 0,342$; $p \leq 0,05$), «вихованість» ($r = 0,514$; $p \leq 0,05$), «високі запити» ($r = 0,501$; $p \leq 0,01$), «життєрадісність» ($r = 0,485$; $p \leq 0,05$), «раціоналізм» ($r = 0,328$; $p \leq 0,05$), «ефективність у справах» ($r = 0,457$; $p \leq 0,05$).

Показник «комунікативне «Я»» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: «активне діяльне життя» ($r = 0,433$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,234$; $p \leq 0,05$), «наявність гарних і вірних друзів» ($r = 0,492$; $p \leq 0,05$), «пізнання» ($r = 0,231$; $p \leq 0,05$), «вихованість» ($r = 0,350$; $p \leq 0,05$).

Показник «матеріальне «Я»» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: «активне діяльне життя» ($r = 0,289$; $p \leq 0,05$), «матеріально забезпечене життя» ($r = 0,655$; $p \leq 0,05$), «вихованість» ($r = 0,350$; $p \leq 0,05$).

Показник «фізичне «Я»» має помірний кореляційний зв'язок з показниками ціннісних орієнтацій: «здоров'я» ($r = 0,458$; $p \leq 0,05$).

Показник «діяльне «Я»» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: «активне діяльне життя» ($r = 0,321$; $p \leq 0,05$), «життєва мудрість» ($r = 0,419$; $p \leq 0,05$), «цікава робота» ($r = 0,564$; $p \leq 0,05$), «продуктивне життя» ($r = 0,418$; $p \leq 0,05$), «творчість» ($r = 0,481$; $p \leq 0,05$), «високі запити» ($r = 0,478$; $p \leq 0,05$), «незалежність» ($r = 0,408$; $p \leq 0,05$), «освіченість» ($r = 0,369$; $p \leq 0,05$), «відповідальність» ($r = 0,438$; $p \leq 0,05$), «раціоналізм» ($r = 0,333$; $p \leq 0,05$), «сміливість у відстоюванні думок» ($r = 0,423$; $p \leq 0,05$), «ефективність у справах» ($r = 0,370$; $p \leq 0,05$).

Показник «перспективне «Я»» має помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: «високі запити» ($r = 0,509$; $p \leq 0,05$), «освіченість» ($r = 0,411$; $p \leq 0,05$), «широта поглядів» ($r = 0,349$; $p \leq 0,05$).

Показник «рефлексивне «Я»» має слабкі, помірні і середні кореляційні зв'язки з показниками ціннісних орієнтацій: «життєва мудрість» ($r = 0,367$; $p \leq 0,05$), «любов» ($r = 0,478$; $p \leq 0,05$), «щасливе сімейне життя» ($r = 0,499$; $p \leq 0,05$), «незалежність» ($r = 0,587$; $p \leq 0,01$), «сміливість у відстоюванні думок» ($r = 0,430$; $p \leq 0,05$), «чесність» ($r = 0,333$; $p \leq 0,05$).

Отримані результати кореляційного аналізу свідчать про те, що взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій є досить міцний і стійкий. Так, здобувачі вищої освіти, які мають високі показники по самооцінці, по самоствавленню успішно демонструють цінності активного діяльного життя, здоров'я, життєвої мудрості, продуктивного життя, цікавої роботи, упевненість у собі, суспільне визнання, життєрадісність, широту поглядів, незалежність, відповідальність, освіченість, сміливість у відстоюванні думок, що формує такі стійкі образи «Я» як соціальне «Я», рефлексивне «Я», діяльне «Я», фізичне «Я», престижне «Я» і матеріальне «Я». Такі здобувачі вищої освіти задоволені собою і життям, впевнені, що зможуть справитися з різними життєвими обставинами, мають внутрішню цінність і прийняття себе. Вони чесні, творчі, незалежні, ефективні у своїх справах, люблячі, дружні і щасливі, що допомагає їм ретельно і відповідально вирішувати поточні питання і турбуватися про матеріальне забезпечення життя.

Ті здобувачі вищої освіти, які мають низький рівень самооцінки (самоствавлення) демонструють цінності, які пов'язані з самоконтролем, непримиренності до недоліків у собі і у інших, раціоналізм, ретельність, розваги, що формує не дуже стійкий образ «Я», в якому в більшості переважають матеріальне «Я» та фізичне «Я». Такі здобувачі вищої освіти незадоволені собою, своїм життям, своїми досягненнями, часто самозвинувачують себе і інших в усіх «бідах», мають внутрішні конфлікти, закриті і відчужені, що ускладнює їм процес життя і відчуття повноцінності життя.

Висновки до розділу 2

Здійснено емпіричне дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти:

1. Досліджено, що показник *«самооцінка»* у здобувачів вищої освіти знаходиться на середньому рівні з тенденцією до високого, що свідчить про адекватне та довірливе ставлення до себе студентів. Вони часто відчують себе впевненими, задоволеними, рідко проявляють конформність, прислухаються до своїх потреб і реалізують свої ідеї. Їм властиво легко і адекватно реагувати на критику зі сторони оточуючих, вони готові визнати свою неправоту, але без страждань і докорів щодо себе, що відображається у відсутності у них *«комплексу неповноцінності»*.

Ті, здобувачі вищої освіти, які мають низький рівень розвитку показника *«самооцінка»* схильні до страждань від *«комплексу неповноцінності»*, невпевнені у собі і хворобливо реагують на критику зі сторони оточуючих та часто замикаються у собі, що негативно відображається як на їх емоціях, так і на їх соціальній активності.

2. Виявлено, що показник *«самоставлення»* у здобувачів вищої освіти знаходиться на середньому рівні розвитку, що свідчить про їх вибіркоче ставлення до себе. Такі студенти намагаються грамотно і успішно вирішувати свої задачі у соціальному просторі, бути компетентними, переконливими, вимогливими і самокритичними у ставленні до себе та до інших. У них часто виникають розбіжності між *«Я-реальним»* і *«Я-ідеальним»*, що призводить до фрустрації і внутрішнього дискомфорту. Такі здобувачі вищої освіти намагаються втримати баланс між вимогами оточення і їхніми можливостями, однак це не завжди у них виходить, що і призводить як до внутрішніх, так і до зовнішніх конфліктів і непорозумінь. Однак, вони цінують і бережуть своє істинне та унікальне *«Я»*, охоче демонструють свої здібності, індивідуальність, неповторність, погляди та переконання, навіть якщо їх не всі сприймають і підтримують. Вони прагнуть покращити навички рефлексії і бути більш

грамотно-комунікативними у соціальній взаємодії без звинувачень себе і інших.

3. Досліджено, що показник «образ «Я»» знаходиться на середньому рівні розвитку з тенденцією до високого за проявами рефлексивного «Я», діяльного «Я», перспективного «Я» і соціального «Я», що свідчить про активну позицію здобувачів вищої освіти у сучасному світі, де вони демонструють себе як соціально-перспективними майбутніми професіоналами, які володіють як позитивними, так і негативними особистісними якостями, мають безліч захоплень і інтересів, ставлять цілі і готові їх досягати, прагнуть постійно розвиватись і не зациклюються на матеріальних речах, однак мають потребу вдосконалювати свою комунікативну компетентність, щоб розуміти і чути інших у соціальній взаємодії та успішно вирішувати конфліктні ситуації.

4. Досліджені основні *термінальні і інструментальні ціннісні орієнтації* здобувачів вищої освіти і з'ясовано, що здобувачі вищої освіти найбільше надають перевагу таким цінностям як активне діяльне життя, здоров'я, цікава робота, любов і матеріально забезпечене життя, а також ефективність у справах, раціоналізм, відповідальність, ретельність і освіченість, що свідчить про ділове та практичне відношення до життя у сучасної молоді, яка прагне до росту, вдосконалення, ефективності у справах, отримання престижної роботи, до активності, здоров'я і любові. Данні цінності відображають сильну особистісну позицію здобувачів вищої освіти, які знаходяться у активній життєвій позиції і несуть відповідальність за своє життя і майбутнє.

Тому у кризовий життєвий період здобувачі вищої освіти цінують здоров'я, любов, активні дії, які приносять ефективність у справах і матеріальне забезпечення, щоб бути корисними у військовий період в Україні.

5. Доведено, що між показником образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти існують виражені кореляційні зв'язки в межах статистичної значущості $p < 0,01$, $p < 0,05$. Результати кореляційного аналізу показують важливу суть даного кореляційного взаємозв'язку, який проявляється у прямих і обернених позиціях.

Доведено, що взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки і

ціннісних орієнтацій є досить міцний і стійкий. Так, здобувачі вищої освіти, які мають високі показники по самооцінці, по самоствавленню успішно демонструють цінності активного діяльного життя, здоров'я, мудрості, продуктивного життя, цікавої роботи, упевненість у собі, суспільне визнання, життєрадісність, широту поглядів, незалежність, відповідальність, освіченість, сміливість у відстоюванні думок, що формує такі стійкі образи «Я» як соціальне «Я», рефлексивне «Я», діяльне «Я», фізичне «Я», престижне «Я» і матеріальне «Я». Такі здобувачі вищої освіти задоволені собою і життям, впевнені, що зможуть справитися з різними життєвими обставинами, мають внутрішню цінність і прийняття себе. Вони чесні, творчі, незалежні, ефективні у своїх справах, люблячі, дружні і щасливі, що допомагає їм ретельно і відповідально вирішувати поточні питання і турбуватися про матеріальне забезпечення життя.

Ті здобувачі вищої освіти, які мають низький рівень самооцінки (самоствавлення) демонструють цінності, які пов'язані з самоконтролем, непримиренності до недоліків у собі і у інших, раціоналізм, ретельність, розваги, що формує не дуже стійкий образ «Я», в якому в більшості переважають матеріальне «Я» та фізичне «Я». Такі здобувачі вищої освіти незадоволені собою, своїм життям, своїми досягненнями, часто самозвинувачують себе і інших в усіх «бідах», мають внутрішні конфлікти, закриті і відчужені, що ускладнює їм процес життя і відчуття повноцінності буття.

Таким чином, Ми дослідили, що рівень розвитку самооцінки прямо пропорційно впливає на самопочуття здобувача освіти, на його внутрішню систему цінностей і структурний образ «Я». Тому, коли ми зустрічаємо у здобувача вищої освіти низький рівень самооцінки, розмитий образ «Я», то маємо здійснити психокорекційні впливи для відновлення цілісної структури особистості, її ціннісної системи і позитивного самоствавлення до себе.

ВИСНОВКИ

У ході вивчення і дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій здобувача вищої освіти було здійснено наступне:

1. Встановлено, що образ «Я» постає як відносно стійка система поглядів особистості про себе, що лежить в площині усвідомлення, яка стає фундаментом побудови взаємовідносин із навколишнім простором та самим собою. Відповідно, до даної системи поглядів можна віднести навички, інтереси, переживання, внутрішні відчуття, інтелектуальні можливості і т.п.

Визначено, що образ «Я» виступає як феномен суб'єктивного віддзеркалення об'єктивного стану особистості у реальній взаємодії із навколишнім світом.

Опрацьовано погляди науковців, згідно яких самооцінка виступає індивідуальним особистісним судженням про власну цінність, яке транслюється в поглядах та переконаннях індивіда та виступає передумовою та механізмом формування особистісної «Я»-концепції.

Проаналізовано детермінанти впливу на формування самооцінки, а саме: відчуття власної потрібності, бажаності, любові до себе; почуття гідності; відчуття власної компетентності.

Обгрунтовано, що ціннісні орієнтації це:

- певні переконання, ідеї, погляди, шляхом реалізації яких особистість задовольняє власні потреби та зацікавлення;
- достатньо стійке переконання, яке свідчить що обрана стратегія та модель поведінки, або ж кінцева ціль діяльності має значущу роль для особистості;
- все те, що індивід може цінувати та надавати йому надзвичайно вагомого значення;
- визначена сукупність взаємопов'язаних між собою цінностей особистості, які поєднуються у багаторівневу структуру ієрархічного характеру, а також здатні транслювати життєву спрямованість індивіда.

Досліджено, що ціннісні орієнтації та самооцінка є структурними

елементами образу «Я». Відповідно, можна виокремити так зване «Я»-актуальне у здобувачів вищої освіти, яке здатне проявитися у готовності індивіда до реалізації певних дій у ситуації «тут і тепер». Очевидно, що головним сенсом конструктивного формування образу «Я» є успішне функціонування особистості у суспільстві, яке здатне реалізуватися шляхом взаємодії усіх компонентів структури індивіда.

Опрацьовано та описано диференціацію образів «Я» особистості, які формуються під впливом актуальних систем цінностей та за умови конструктивного рівня самооцінки. Серед таких образів «Я» ми зустрічаємо: «Я»-соціальне, «Я»-комунікативне, «Я»-матеріальне, «Я»-фізичне, «Я»-діяльне, «Я»-рефлексивне, «Я»-перспективне.

2. Досліджено, що показник *«самооцінка»* у здобувачів вищої освіти знаходиться на середньому рівні з тенденцією до високого, що свідчить про адекватне та довірливе ставлення до себе студентів. Вони часто відчують себе впевненими, задоволеними, рідко проявляють конформність, прислухаються до своїх потреб і реалізують свої ідеї. Їм властиво легко і адекватно реагувати на критику зі сторони оточуючих, вони готові визнати свою неправоту, але без страждань і докорів щодо себе, що відображається у відсутності у них *«комплексу неповноцінності»*.

Ті, здобувачі вищої освіти, які мають низький рівень розвитку показника *«самооцінка»* схильні до страждань від *«комплексу неповноцінності»*, невпевнені у собі і хворобливо реагують на критику зі сторони оточуючих та часто замикаються у собі, що негативно відображається як на їх емоціях, так і на їх соціальній активності.

Виявлено, що показник *«самоствавлення»* у здобувачів вищої освіти знаходиться на середньому рівні розвитку, що свідчить про їх вибіркоче ставлення до себе. Такі студенти намагаються грамотно і успішно вирішувати свої задачі у соціальному просторі, бути компетентними, переконливими, вимогливими і самокритичними у ставленні до себе та до інших. У них часто виникають розбіжності між *«Я-реальним»* і *«Я-ідеальним»*, що призводить до

фрустрації і внутрішнього дискомфорту. Такі здобувачі вищої освіти намагаються втримати баланс між вимогами оточення і їхніми можливостями, однак це не завжди у них виходить, що і призводить як до внутрішніх, так і до зовнішніх конфліктів і непорозумінь. Однак, вони цінують і бережуть своє істинне та унікальне «Я», охоче демонструють свої здібності, індивідуальність, неповторність, погляди та переконання, навіть якщо їх не всі сприймають і підтримують. Вони прагнуть покращити навички рефлексії і бути більш грамотно-комунікативними у соціальній взаємодії без звинувачень себе і інших.

Досліджено, що показник «образ «Я»» знаходиться на середньому рівні розвитку з тенденцією до високого за проявами рефлексивного «Я», діяльного «Я», перспективного «Я» і соціального «Я», що свідчить про активну позицію здобувачів вищої освіти у сучасному світі, де вони демонструють себе як соціально-перспективними майбутніми професіоналами, які володіють як позитивними, так і негативними особистісними якостями, мають безліч захоплень і інтересів, ставлять цілі і готові їх досягати, прагнуть постійно розвиватись і не зациклюються на матеріальних речах, однак мають потребу вдосконалювати свою комунікативну компетентність, щоб розуміти і чути інших у соціальній взаємодії та успішно вирішувати конфліктні ситуації.

Досліджені основні *термінальні і інструментальні ціннісні орієнтації* здобувачів вищої освіти і з'ясовано, що здобувачі вищої освіти найбільше надають перевагу таким цінностям як активне діяльне життя, здоров'я, цікава робота, любов і матеріально забезпечене життя, а також ефективність у справах, раціоналізм, відповідальність, ретельність і освіченість, що свідчить про ділове та практичне відношення до життя у сучасної молоді, яка прагне до росту, вдосконалення, ефективності у справах, отримання престижної роботи, до активності, здоров'я і любові. Данні цінності відображають сильну особистісну позицію здобувачів вищої освіти, які знаходяться у активній життєвій позиції і несуть відповідальність за своє життя і майбутнє.

Тому у кризовий життєвий період здобувачі вищої освіти цінують здоров'я, любов, активні дії, які приносять ефективність у справах і матеріальне

забезпечення, щоб бути корисними у військовий період в Україні.

3. Доведено, що між показником образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти існують виражені кореляційні зв'язки в межах статистичної значущості $p < 0,01$, $p < 0,05$. Результати кореляційного аналізу показують важливу суть даного кореляційного взаємозв'язку, який проявляється у прямих і обернених позиціях.

Доведено, що взаємозв'язок між показниками образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій є досить міцний і стійкий. Так, здобувачі вищої освіти, які мають високі показники по самооцінці, по самоставленню успішно демонструють цінності активного діяльного життя, здоров'я, мудрості, продуктивного життя, цікавої роботи, упевненість у собі, суспільне визнання, життєрадісність, широту поглядів, незалежність, відповідальність, освіченість, сміливість у відстоюванні думок, що формує такі стійкі образи «Я» як соціальне «Я», рефлексивне «Я», діяльне «Я», фізичне «Я», престижне «Я» і матеріальне «Я». Такі здобувачі вищої освіти задоволені собою і життям, впевнені, що зможуть справитися з різними життєвими обставинами, мають внутрішню цінність і прийняття себе. Вони чесні, творчі, незалежні, ефективні у своїх справах, люблячі, дружні і щасливі, що допомагає їм ретельно і відповідально вирішувати поточні питання і турбуватися про матеріальне забезпечення життя.

Ті здобувачі вищої освіти, які мають низький рівень самооцінки (самоставлення) демонструють цінності, які пов'язані з самоконтролем, непримиренності до недоліків у собі і у інших, раціоналізм, ретельність, розваги, що формує не дуже стійкий образ «Я», в якому в більшості переважають матеріальне «Я» та фізичне «Я». Такі здобувачі вищої освіти незадоволені собою, своїм життям, своїми досягненнями, часто самозвинувачують себе і інших в усіх «бідах», мають внутрішні конфлікти, закриті і відчужені, що ускладнює їм процес життя і відчуття повноцінності буття.

Таким чином, Ми дослідили, що рівень розвитку самооцінки прямо пропорційно впливає на самопочуття здобувача освіти, на його внутрішню систему цінностей і структурний образ «Я». Тому, коли ми зустрічаємо у

здобувача вищої освіти низький рівень самооцінки, розмитий образ «Я», то маємо здійснити психокорекційні впливи для відновлення цілісної структури особистості, її ціннісної системи і позитивного самоствавлення до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів: дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – Тернопіль, 2002. 209 с.
2. Бадер С. О. Класифікація цінностей та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 14. Т. 1. С. 18-22.
3. Бадер С. О. Сутнісна характеристика категорії «ціннісно-сміслові орієнтації майбутніх вихователів» [Текст]. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / головн. ред. І. В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2018. Вип. 2 (43). С. 25-29.
4. Бамбурак Н. М. Поняття «Я-концепції» особистості у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі [Електронний ресурс]. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2009. №XI, ч. 6. С. 12-20. URL: http://archive.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2009_11.
5. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 2002. 422 с.
6. Боришевский М. И. Психологические особенности самосознания подростка. К., 1990. 196 с.
7. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. [за заг. ред. О. В. Сухомлинської] ; АПН України. К., 1997. С. 27-31.
8. Бююль А., Цёфель П. SPSS: искусство обработки информации : анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей : пер. с нем. СПб. : ДиаСофтЮП, 2002. 608 с.
9. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.Й. Варій [3-тє вид.]. К. : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

10. Водолазька О. О. Самооцінка та мотивація досягнення як чинники професійного становлення майбутніх психологів. Одеса: Психологія. Наука і освіта. 2015. № 10. С. 49-54.
11. Дмитрова Т. В. Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності: дис... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 1993. 187 с.
12. Дніпрова О. А. Динаміка мотивації досягнення у студентів-психологів. Дніпро: Вісник Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Психологічні науки. 2014. № 1 (7). С. 17-21.
13. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.]. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
14. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2008. 24 с.
15. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. Науковий вісник Донбасу. 2011. № 1. 8 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_21.
16. Зінченко С. В. Роль «Я-концепцій» в особистісному самовизначенні дорослих. Європейський Союз. Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні. К.-Ніжин, 2015. С. 131-135.
17. Кислинська Д. М. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2018. Випуск 53. С. 64-73.
18. Ковалишин І. В. Самооцінка дітей молодшого шкільного віку (порівняльна характеристика). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2011. № 959. С. 47-51.
19. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки:

Навчальний посібник. Вид. 2-ге. доповнене та перероблене. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.

20. Криворучко Т. І. Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці. Медсестринство. 2015. №4. С. 19-22.

21. Куліковська І. В. Вплив самооцінки на мотивація досягнення успіху у студентів юнацького віку: наукова робота здобувача осв. ступ. бакалавр за спеціальністю 053 «Психологія». Київ, 2022. 39 с.

22. Курипчак Х. Ціннісні орієнтації молоді в сучасному українському суспільстві [Текст]. Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 365-366.

23. Легенька Ю. В., Шукалюк Г. П. Дослідження зв'язку мотивації досягнення та самооцінки учнів ПТНЗ. Одеса: Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації ГО «ІОМП». 2015. С. 90-97.

24. Леонович К. Особливості взаємозв'язку самооцінки та рівня домагань у молодших школярів. Магістр: магістерський науковий вісник / Терноп. нац. пед. ун-т імені В. Гнатюка. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 14. С. 102-104.

25. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 27-30.

26. Методика «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» (М.Кун і Т. Макпартленд). URL:

https://stud.com.ua/75548/menedzhment/metodi_analizu_osoblivostey_identichnosti.

27. Методика «Шкала самооцінки» (юнацький вік) URL: <https://studfile.net/preview/5263788/page:77/>.

28. Михайлишин У. Б., Завацький В. Ю., Гетта О. М. Психологічні особливості впливу ціннісних орієнтації на формування особистості в

- юнацькому віці. 2017. С. 136-147. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36325/1/Tippp_2017_3_15.pdf.
29. Морфологічний тест життєвих цінностей В. Сопова та Л. Карпушиної. URL: <http://um.co.ua/6/6-12/6-121239.html>.
30. Пирлик М. А. Структурно-динамічна модель самооцінки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_44.
31. Пушкар В. А. «Я» образи у структурі «Я»-концепції особистості – співвідношення понять у психології [Електронний ресурс]. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : збірник наукових праць. 2011. № 94. Т. 2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2011_94/Push.pdf.
32. Рибак О. С. Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 – загальна психологія та історія психології. Львів, 2020. 235 с.
33. Рябчикова О. Формування самооцінки у дітей. Психологічна служба школи. 2012. № 3. С. 50-57.
34. Сидоренко О. В. Методи математичної обробки в психології. Санкт-Петербург: ООО «РЕЧЬ», 2003. 350 с.
35. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія: Підручник. К. : Каравела, 2009. 464 с.
36. Хлонь О. М. Ціннісні орієнтації в контексті формування мотивації до правосвідомості молоді. Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Психологічні науки. 2018. Випуск 4. С. 161-166.
37. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс]. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.
38. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в

Україні (за підсумками 2016 року). Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й., Бєляєва І. І. та ін.]. К., 2017. 200 с.

39. Чайка Г. В. Психологічні особливості Я-концепції комп'ютерних гравців: дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2017. 212 с.

40. Duncan S. F. Individual personality and emotional readiness characteristics associated with marriage preparation outcomes of perceived helpfulness and change. *Journal of Couple & Relationship Therapy*. 2018. № 17 (3). P. 209-226.

41. Hall S. S. Relative work and family role centralities: Predicting changes in marriage and family beliefs. *Marriage & Family Review*. 2019. № 55 (7). P. 667-685.

42. Heim E. Value orientations and mental health: a theoretical review. *Transcultural Psychiatry*. 2019. № 56 (3). P. 449-470.

43. Sagiv L. Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*. 2017. Vol. 9 (1). P. 630-639.

44. Schank C. Socio-economically substantiated education for sustainable development: development of competencies and value orientations between individual responsibility and structural transformation. *Journal of Education for Sustainable Development*. 2019. Vol. 13 (1). P. 67-91.

45. Schoefer K. The moderating effect of cultural value orientations on behavioral responses to dissatisfactory service experiences. *Journal of Retailing and Consumer Services*. 2019. Vol. 48 (5). P. 247-256.

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціально-демографічні показники досліджуваних

Стать

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid дівчата	51	86,4	86,4	86,4
хлопці	8	13,6	13,6	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Вік

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 19-21 років	42	69,5	69,5	69,5
22-24 років	18	30,5	30,5	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток Б

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку самооцінки Методика «Шкала самооцінки» (юнацький вік)

Рівень розвитку самооцінки

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	12	20,3	20,3	20,3
середній рівень	31	52,6	52,6	79,7
високий рівень	16	27,1	27,1	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.1

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку показників самоствалення

Методика дослідження самоствалення (МДС) за С. Р. Пантїлєєвим
(початок)

Рівень розвитку замкнутості

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	11	18,4	18,4	18,4
середній рівень	32	54,5	54,5	81,6
високий рівень	16	27,1	27,1	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Рівень розвитку самовпевненості

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	8	13,6	13,6	13,6
середній рівень	36	61,0	61,0	86,4
високий рівень	15	25,4	25,4	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.1

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку показників самоствалення

Методика дослідження самоствалення (МДС) за С. Р. Пантїлєєвим
(продовження)

Рівень розвитку самокерівництва

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	10	16,9	16,9	16,9
середній рівень	32	54,3	54,3	83,1
високий рівень	17	28,8	28,8	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Рівень розвитку відзеркалене самоствалення

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	7	11,8	11,8	11,8
середній рівень	35	59,4	59,4	88,2
високий рівень	17	28,8	28,8	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.1

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку показників самоствалення

Методика дослідження самоствалення (МДС) за С. Р. Пантїлєєвим
(продовження)

Рівень розвитку самоцінності

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	9	15,3	15,3	15,3
середній рівень	36	61,0	61,0	84,7
високий рівень	14	23,7	23,7	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Рівень розвитку самоприйняття

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	12	20,3	20,3	20,3
середній рівень	34	57,7	57,7	79,7
високий рівень	13	22,0	22,0	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.1

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку показників самоствалення

Методика дослідження самоствалення (МДС) за С. Р. Пантїлєєвим
(продовження)

Рівень розвитку самоприхильності

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	16	27,1	27,1	27,1
середній рівень	35	59,3	59,3	72,9
високий рівень	8	13,6	13,6	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Рівень розвитку внутрішньої конфліктності

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	10	16,9	16,9	16,9
середній рівень	30	50,9	50,9	83,1
високий рівень	19	32,2	32,2	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.1

Розподіл здобувачів вищої освіти (у %) за рівнем розвитку показників самоствалення

Методика дослідження самоствалення (МДС) за С. Р. Панталеєвим
(завершення)

Рівень розвитку самозвинування

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
низький рівень	13	22,0	22,0	22,0
середній рівень	35	59,4	59,4	78,0
високий рівень	11	18,6	18,6	100,0
Total	59	100,0	100,0	

Додаток В.2

Середні значення вираженості показників самоствавлення у здобувачів вищої освіти

Методика дослідження самоствавлення (МДС) за С. Р. Пантілеєвим

Statistics

		з а м к н у т і с т ь	с а м о в п е в н е н і с т ь	с а м о к е р і в н и ц т в о	в і д з е р к а л е н е с а м о с т а в л е н н я	с а м о ц і н н і с т ь	с а м о с п р и й н я т т я	с а м о п р и х и л ь н і с т ь	в н у т р і ш н я к о н ф л і к т н і с т ь	с а м о з в и н у в а ч е н н я
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		5,7	8,5	6,3	6,5	7,5	6,2	4,8	8,2	5,2
Std. Deviation		3,583	3,678	2,925	2,978	3,385	3,234	3,251	4,704	2,883

Додаток Г

Середні значення вираженості показників образу «Я»

у здобувачів вищої освіти

Методика «Двадцять тверджень», або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда

Statistics

		С о ці а л ь н е « Я »	К о м у ні к а т и в н е « Я »	М а т е р і а л ь н е « Я »	Ф і з и ч н е « Я »	Ді я л ь н е « Я »	П е р с п е к т и в н е « Я »	Р е ф л е к с и в н е « Я »
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0
Mean		2,7	2,0	1,5	2,0	3,9	2,8	4,9
Std. Deviation		1,092	0,819	0,596	0,850	1,292	1,090	1,145

Додаток Д.1

Середні значення вираженості показників ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Термінальні цінності

Statistics

		А к т и в н е д і я л ь н е ж и т т я	Ж и т т є в а м у д р і с т ь	З д о р о в ' я	Ц і к а в а р о б о т а	К р а с а п р и р о д и і м и с т е ц т в а	Л ю б о в	М а т е р і а л ь н о з а б е з п е ч е н е ж и т т я	Н а я в н і с т ь г а р н и х і в і р н и х д р у з і в	С у с п і л ь н е в и з н а н н я
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		4,9	10,6	5,0	5,4	11,9	5,9	6,5	12,2	10,8
Std. Deviation		4,285	3,575	4,817	8,798	4,023	3,848	3,534	4,689	3,617

Statistics

		П і з н а н н я	П р о д у к т и в н е ж и т т я	Р о з в и т о к	Р о з в а г и	В о л я	Щ а с л и в е с і м е й н е ж и т т я	Щ а с т я і н ш и х	Т в о р ч і с т ь	У п е в н е н і с т ь у с о б і
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		9,5	7,0	8,6	8,4	9,9	10,3	15,3	13,5	7,8
Std. Deviation		3,207	3,498	3,000	3,262	2,926	3,026	2,996	4,145	3,384

Додаток Д.2

Середні значення вираженості показників ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Інструментальні цінності

Statistics

		А к у р а т н і с т ь	В и х о в а н і с т ь	В и с о к і з а п и т и	Ж и т т є р а д і с н і с т ь	Р е т е л ь н і с т ь	Н е з а л е ж н і с т ь	Н е п р и м и р е н н і с т ь Д о н е Д о л і к і в	О с в і ч е н і с т ь	В і Д п о в і Д а л ь н і с т ь
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		9,7	8,9	8,6	8,0	7,1	4,5	12,5	6,6	5,6
Std. Deviation		4,431	3,581	3,139	3,239	3,476	4,610	5,004	3,643	3,983

Statistics

		Р а ц і о н а л і з м	С а м о к о н т р о л ь	С м і л и в і с т ь у в і д с т о ю в а н н і д у м о к	Т в е р д а в о л я	Т е р п и м і с т ь	Ш и р о т а п о г л я д і в	Ч е с н і с т ь	Е ф е к т и в н і с т ь у с п р а в а х	Ч у й н і с т ь
N	Valid	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		5,4	10,9	9,8	9,6	12	11,1	11,5	4,8	11,9
Std. Deviation		4,177	3,442	3,270	3,461	4,317	4,389	4,010	4,521	5,076

Додаток Е.1

Кореляційний зв'язок між показниками самооцінки і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

Показники самооцінки і мінімальних ціннісних орієнтацій	самооцінка	замкнутість	самопевність	самокерівництво	відзеркалене самоставлення	самоцінність	самоприйняття	самоприхильність	внутрішній контроль
яльне життя	0,321*	-0,485*	0,317*	0,529*	0,191	0,631*	0,231	0,210	0,10
удрість	0,231*	-0,101*	0,1578	0,210	0,219	0,498*	0,300*	0,104	0,20
	0,302*	0,278	0,287*	0,298	0,199	0,287*	0,228	0,212	0,19
ота	0,123	0,198	0,123	0,398*	0,634*	0,256	0,112	0,012	0,21
оди і мистецтва	0,108	0,209	0,133	0,123	0,233	0,357*	0,012	0,032	0,16
	0,423*	-0,034	0,421*	0,212	0,011	0,561*	0,478*	0,133	-0,43
о забезпечене життя	0,209	-0,132	0,689*	0,336**	0,276	0,245	0,176	0,143	0,23
арних і вірних друзів	0,532*	-0,322*	0,110	0,101	0,222	0,235	0,278	0,231	-0,36
визнання	0,211	0,298	0,298	0,033	0,209	0,329*	0,211	0,126	-0,01
	0,167	0,231	0,389*	0,277	0,221	0,243	0,021	0,033	0,09
не життя	0,211	-0,342*	0,111	0,437*	0,018	0,111	0,239*	0,278	0,28
	0,253*	0,288	0,298	0,100	0,129	0,198	0,154	0,016	-0,31
	0,201	0,144	0,200	0,298*	-0,011	0,021	0,218	0,122	0,02
	0,015	0,022	0,200	0,101	0,133	0,336*	0,211	0,211	0,20
мейне життя	0,109	-0,356*	0,110	0,119	0,188	0,490*	0,198	0,100	-0,38
их	0,148	0,187	0,212	0,127	0,209	0,120	0,191	0,213	0,22
	0,409*	0,122	0,210	0,119	0,188	0,211	0,134	0,100	-0,28
ь у собі	0,148	0,187	0,512*	0,127	0,209	0,455*	0,198	0,219	0,29

*- рівень статистичної значущості $p < 0,05$; **- рівень статистичної значущості $p < 0,01$

Додаток Е.2

Кореляційний зв'язок між показниками самооцінки і ціннісних орієнтацій

у здобувачів вищої освіти

Показники самооцінки і інструментальних ціннісних орієнтацій	самооцінка	замкнутість	самопевність	самокритичність	відзеркалене самовідображення	самоцінність	самоприйняття	самоприхильність	внутрішній контроль
...	0,222	0,278	0,125	0,149	0,277	0,211	0,109	0,120	0,27
...	0,197	0,350*	0,192	0,221	0,259	0,436*	0,118	0,120	0,20
...	0,211	0,210	0,329*	0,100	0,201*	0,100	0,208	0,018	0,20
...	0,200	0,187	0,258	0,398*	0,131	0,211	0,217	0,100	-0,30
...	0,211	0,130	0,251	0,172	0,321	0,120	0,016	0,157	0,21
...	0,400*	0,221	0,371*	0,191	0,104	0,013	0,102	0,121	-0,21
...енність до недоліків	-0,224	-0,190	-0,160	-0,020	-0,103	-0,301*	0,110	-0,012	-0,32
...	0,113	-0,167	-0,211	-0,018	-0,109	0,431*	0,318*	-0,140	-0,15
...нність	0,211	-0,321*	0,290	0,012	0,355*	0,333	0,010	0,404*	-0,01
...	0,222	0,110	0,321*	0,201	0,187	0,214	0,211	0,200	-0,31
...оль	0,211	-0,109	-0,022	0,210	0,210	-0,210	-0,110	-0,016	-0,10
...у відстоюванні думок	-0,503*	0,110	0,333*	0,109	0,121	0,107	0,240	0,192	-0,15
...	-0,109	0,222	0,200	0,188	0,165	0,198	0,110	0,211	-0,11
...	0,139	0,198	0,100	0,121	0,357	0,119	-0,109	-0,281*	-0,04
...глядів	0,112	-0,231	0,098	-0,112	0,278*	0,301	0,212	0,232	-0,18
...	0,211	0,121	0,201	0,124	0,121	0,453**	0,210	0,222	0,21
...сть у справах	0,422*	0,231	0,118	0,312*	0,200	0,101	0,272	0,132	-0,11
...	0,121	0,022	0,209	0,101	0,201	0,411**	0,112	0,200	0,21

*- рівень статистичної значущості $p < 0,05$; **- рівень статистичної значущості $p < 0,01$

Додаток Е.3

Кореляційний зв'язок між показниками образу «Я» і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

Показники самооцінки і термінальних ціннісних орієнтацій	соціал ьне «Я»	комуні кативн е «Я»	матері альне «Я»	фізичн е «Я»	діяльн е «Я»	перспе ктивне «Я»	рефлек сивне «Я»
активне діяльне життя	0,321*	0,433*	0,289*	0,109	0,321*	0,201	0,134
життєва мудрість	0,111	0,201	0,222	0,210	0,419*	0,105	0,367*
здоров'я	0,101	0,200	0,211	0,458*	0,199	0,110	0,218
цікава робота	0,110	0,212	0,123	0,198	0,564*	0,276	0,112
краса природи і мистецтва	0,119	0,209	0,076	0,123	0,033	0,032	0,012
любов	0,121	0,234*	0,105	0,100	0,211	0,209	0,478*
матеріально забезпечене життя	0,329*	0,021	0,655*	0,156	0,255	0,285	0,122
наявність гарних і вірних друзів	0,132	0,492*	-0,210	0,101	0,242	0,235	0,271
суспільне визнання	0,412*	0,200	0,298	0,033	0,208	0,211	0,211
пізнання	0,111	0,231*	0,222	0,277	0,231	0,200	0,221
продуктивне життя	0,211	0,108	0,123	0,243	0,418*	0,111	0,110
розвиток	0,220	0,271	0,211	0,100	0,131	0,197	0,164
розваги	0,121	0,211	0,109	0,104	0,011	0,233	0,218
воля	0,115	0,012	0,202	0,201	0,244	0,122	0,221
щасливе сімейне життя	0,409*	0,221	0,231	0,219	0,128	0,112	0,499*
щастя інших	0,308*	0,112	0,010	0,127	0,209	0,113	0,211
творчість	0,109	0,251	0,200	0,115	0,481*	0,200	0,191
упевненість у собі	0,342*	0,111	0,123	0,127	0,209	0,109	0,210

*- рівень статистичної значущості $p < 0,05$; **- рівень статистичної значущості $p < 0,01$

Додаток Е.4

Кореляційний зв'язок між показниками образу «Я» і ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

Показники самооцінки і інструментальних ціннісних орієнтацій	соціальне «Я»	комунікативне «Я»	матеріальне «Я»	фізичне «Я»	діяльне «Я»	перспективне «Я»	рефлексивне «Я»
акуратність	0,121	0,272	0,122	0,255	0,222	0,221	0,109
вихованість	0,514*	0,200	0,100	0,099	0,177	0,110	0,211
високі запити	0,501**	0,100	0,111	0,280	0,478*	0,509*	0,212
життєрадісність	0,485*	0,186	0,104	0,221	0,131	0,218	0,166
ретельність	0,012	0,065	0,211	0,056	0,188	0,110	0,010
незалежність	0,100	0,103	0,188	0,150	0,408*	0,011	0,587**
непримиренність до недоліків	0,045	0,090	0,089	0,121	0,145	0,112	0,200
освіченість	0,107	0,127	0,011	0,058	0,369*	0,411*	0,109
відповідальність	0,311*	0,102	0,112	0,212	0,438*	0,200	0,210
раціоналізм	0,328*	0,105	0,108	0,101	0,333*	0,211	0,101
самоконтроль	0,199	0,102	0,111	0,019	0,105	0,110	0,250
сміливість у відстоюванні думок	0,188	0,100	0,103	0,105	0,423*	0,109	0,430*
тверда воля	0,109	0,110	0,110	0,188	0,125	0,118	0,117
терпимість	0,112	0,128	0,130	0,167	0,209	0,104	0,105
широта поглядів	0,145	0,131	0,038	0,112	0,117	0,349*	0,112
чесність	0,211	0,119	0,202	0,104	0,210	0,019	0,333*
ефективність у справах	0,457*	0,213	0,193	0,112	0,370*	0,101	-0,012
чуйність	0,110	0,112	0,209	0,313	0,111	0,143	0,266

*- рівень статистичної значущості $p < 0,05$; **- рівень статистичної значущості $p < 0,01$

Додаток Е.5

Кореляційний зв'язок між показниками образу «Я» і самооцінки у здобувачів вищої освіти

Показники самооцінки і образу «Я»	самооцінка	замкнутість	самопевність	самокерівництво	відзеркалене самоставлення	самоцінність	самоприйняття	самоприхильність	внутрішній контроль
«Я»	0,121	-0,323*	0,301*	0,608*	0,100	0,221	0,131	0,213	0,111
внутрішнє «Я»	0,351*	0,145	0,109	0,110	0,119	0,188	0,100	0,110	0,100
зовнішнє «Я»	0,116	0,200	0,501*	0,277*	0,196	0,144	0,208	0,278	0,196
«Я»	0,198	0,101	0,125	0,134	0,211	0,477*	0,122	0,012	0,211
«Я»	0,425**	-0,278*	0,376*	0,121	0,200	0,457*	0,012	0,032	0,162
внутрішнє «Я»	0,221	0,124	0,119	0,447*	0,111	0,162	0,118	0,335*	-0,381*
зовнішнє «Я»	0,113	-0,400*	0,298	0,126	0,296*	0,549*	0,233	0,450*	-0,431*

*- рівень статистичної значущості $p < 0,05$; **- рівень статистичної значущості $p < 0,01$